НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ ЖУРНАЛ

Чумацький шлях

2–3/1999

Вітрильна експедиція

"Хай світ пізнає Україну!"

Український Одіссей – капітан "Батьківщини" Дмитро Бірюкович – людина широкого кругозору з нестандартними життєвими враженнями та досвідом; кандидат технічних наук, автор цілого ряду винаходів.

Здавна людську уяву хвилюють мрії про подорожі. Українській ментальності притаманно не цуратися шляхів ні сухопутних, ні річково-морських. Непосидющий дух "з припорошілими саквами мандрівника Сковороди" успадкував не тільки славетний Микола Міклухо-Маклай, а і цілком сучасні українці. Вони, пройняті незборимим бажанням подорожувати, вирвались із тенет буденності, покинули все і відправились в мандри на вітрильниках "Батьківщина" й "Почайна".

23 травня почалась навколосвітня вітрильна експедиція. Ініціатор, організатор і душа цієї благодійної акції під девізом "Хай світ пізнає Україну!" яхтовий капітан з тридцятирічним стажем Дмитро Бірюкович — засмаглий, бадьорий, сповнений енергії та натхнення.

Вітрильники "Батьківщина" і "Почайна" вважаються найбільшими вітрильниками в Україні. Цікава історія у "Батьківщини" — цю двадцятисемиметрову красуню, яка велично несе свої фок- та гротщогли висотою по двадцять п'ять метрів, суднобудівник Дмитро Бірюкович збудував майже власноруч з корпуса судна, списаного у 1991 році. На старий корпус було накладено армоцементне покриття. До речі, брати Бірюковичі — Дмитро, Костянтин та Юрій — є засновниками армоцементного яхтобудування в Україні. Так із рибальського судна вийшла непотоплювана крейсерська яхта, здатна йти з швидкістю 7 — 9 вузлів. Вже через тиждень після завершення будівництва "Батьківщина" брала участь у зйомках художнього фільму "Фучжоу" в Севастополі.

З того часу шхуна подолала тисячі миль, відвідала десятки країн світу, пройшовши випробовування штормами і штилем.

Попереду 26 досвідчених українських яхтсменів довгий та цікавий шлях. Вітрильники через Дніпро вийдуть у Чорне море і попрямують вздовж берегів Європи, відвідають порти Іспанії, Франції, Англії, Швеції, Фінляндії, Польщі, Німеччини. З червня до експедиції приєднається третій вітрильник —"Санта Марія", який перетне Європу по річках і каналах: Прип'яті, Бугу, Рейну, Сені, зустрінеться з яхтами "Батьківщиною" та "Почайною" у Ла-Манші. Заплановано, що у жовтні цього року судна відвідають Канарські острови та вирушать до Америки, де пройдуть низкою Великих озер. Далі у грандіозних планах учасників експедиції — відвідати країни Карибського басейну та Центральної Америки. Через Панамський канал експедиція потрапить до Тихого океану: на її шляху будуть Японія, Нова Зеландія, Австралія, далі Індія, країни Африканського континенту. Через Червоне море і Суецький канал шхуни повернуться до Середземного моря, відвідають Ізраїль, Грецію і вирушать додому.

Організатори експедиції отримали запрошення на відвідини міст, портів, вітрильних клубів Аргентини, Швеції, Нідерландів. Під час першого етапу подорожі екіпажі яхт візьмуть участь у святкуванні у Шотландії десятої річниці проголошення Единбургу та Києва містами-побратимами. Українські яхтсмени офіційно запрошені до участі у міжнародному параді вітрильників "Ферроль — 99", який відбудеться в одноіменному іспанському місті на честь святкування 300 років Іспанії як великої морської держави. Урочистий захід пройде під патронатом та за особистою участю у параді короля Іспанії Хуана Карлоса.

Розмова з капітаном Дмитром Бірюковичем, який безкорисливо та щиро хоче аби Україна була знана у світі як цивілізована і демократична держава, захоплює, бентежить: "Вітрила з давніх-давен були засобом спілкування людей. Зараз, коли вітрильництво залишилось атрибутом екзотики та спорту, інтерес до нього не зменшився. Це особливо сто-

Вітрильний спорт в Україні має яскраву історію: ще за радянських часів українські вітрильники неодноразово здобували перемогу у міжнародних змаганнях (регатах). Киянин В.Манкін, наприклад, є триразовим олімпійським чемпіоном. Протягом 80 – 90-х років представники Київського яхт-клубу успішно брали участь у дев'ятимісячних перегонах за маршрутом Англія – Південна Америка – Австралія – Нова Зеландія – Південна Америка – Англія. Першим серед українських яхтсменів навколо світу обійшов Б.Немиров з Миколаєва, у 1994 році навколосвітню подорож на яхті "Лелітка" здійснило подружжя киян Петращуків.

Згорнуті вітрила яхт відпочивають від шквалів минулих подорожей.

сується морських держав та людей, життя яких пов'язане з морем.

Прихід до порту іноземного вітрильника завжди є подією неординарною і викликає жвавий інтерес мешканців, нехай то екстра-яхти регати Wheat bread, Tallship чи невеличкий вітрильний човен туриста.

У цьому ми мали змогу переконатись протягом семи навігацій, які провела київська шхуна "Батьківщина" за кордоном. За її кормою понад 24 тисячі миль Середземноморського плавання, численні заходи до портів Туреччини, Греції, Італії, Франції, Кіпру, Ізраїлю. І майже всюди штатним запитанням до нас було: "Звідки ви? Чий це прапор?" Винятком був тільки Стамбул. Щодо більш віддалених місць від головних корабельних трас і Туреччина не є винятком.

Коли до нас звертались з таким запитанням у 1991 та 1992 роках, ми пояснення знаходили: держава тільки народилася. Навіть у 1994 році необхідність роз'яснення митникам Фімічино (гирло річки Тібр, за 30 км від Риму) знаходження України з допомогою шкільного географічного атласу ми ще могли якось зрозуміти.

Але у 1997 році нас вразило те, що і в Ізраїлі про Україну не знають. Ми були впевнені: там "наполовину наш народ" і Україна для широкого загалу відома держава. Але виявилось, що про неї знають лише колишні наші співвітчизники, які залишили СНД після 1991 року. В Ізраїлі інтерес до вітрильника під синьо-жовтим прапором був не меншим, ніж на Сицилії, Корсиці чи Сан-Трапе. Усі дев'ять днів знаходження «Батьківщини» в марині Тель-Авіву на палубі одні гості змінювали інших. Цей інтерес став зрозумілим, коли з'ясувалось, що інформаційний простір України сюди не досягає. Є російські газети, журнали, радіо і телебачення. Про Україну можна дізнатись лише через Росію. Для засобів масової інформації Ізраїлю наші інтерв'ю були "свіжими" новинами з Києва.

Яскравим фактом того, що для пересічних іноземців Україна "Terra incognita" (земля невідома) була зустріч у Києві з двома громадянами США, які побували на вітрильнику у складі делегації екологічної конференції. Вони розповідали, що проводжаючи до України, їх запитували: "Україна? Де вона? В Сибіру?". Коментарі зайві.

Не тільки для розваги, але й з метою поширення інформації, влітку 1997 року з "Батьківщини" ми скинули в Середземне море пляшку з листом про Україну. Тільки восени до нас надійшов факс від молодого подружжя з Нідерландів. Вони повідомили, що відкрили для себе Україну після того, як виловили в Середземному морі нашу пляшку та прочитали листа.

За площею і населенням ми не поступаємось найбільшим країнам Європи: Франції, Німеччині. У переліку імен всесвітньо відомих вчених чимало наших співвітчизників. Український науковий потенціал засвідчив свої можливості в багатьох напрямках від космічної техніки до хірургії серця.

Україна зробила безпрецедентний крок, відмовившись від ядерної зброї. Не треба забувати, що Київ є центром слов'янського православ'я. Україна велика європейська держава і світ повинен знати про нас. Вітрила наших яхт допоможуть світу пізнати Україну. Спрацює народна дипломатія..."

Українські мореплавці обрали для себе нетрадиційну місію: здійснити навколосвітню інформаційно-культурологічну експедицію під красномовним гаслом "Хай світ пізнає Україну!", про існування якої на восьмому році створення часто не мають уяви навіть сусіди по Європі. Але для того, щоб ця глибоко патріотична акція не захлинулася посередині шляху звичайно потрібна матеріальна підтримка. Тільки на харчування екіпажу треба чотири тисячі гривень на місяць. На жаль, за проектом "Хай світ пізнає Україну!" не стоїть жодна з державних, політичних чи фінансових структур.

Всього на маршруті 90 портів світу, під час перебування у яких буде розгорнуто пересувну виставку, яка розповість про Україну: її місцезнаходження, природу, культуру, мистецтво, історію, спорт, національні традиції, державний устрій, економіку. До експозиції увійдуть кращі зразки продукції вітчизняних виробників. У комп'ютері буде закладено максимально повний банк даних про Україну. Виставку доповнять відеофільми, українська народна та сучасна музика, твори художників, частування стравами національної кухні. Планується організація конференцій, роздача рекламно-сувенірної продукції. Екіпажі потребують широкої допомоги у поповненні виставки матеріалами.

Та чи не найцікавішою особливістю експедиції є те, що за проектом передбачено право участі у поході для будь-кого з громадян України чи інших держав. Аби отримати цей шанс, необхідно зробити внесок від однієї гривні на рахунок фонду Ощадбанку і відправити квитанцію на адресу Міжнародного благодійного фонду "Хай світ пізнає Україну!" Це і буде підтвердженням участі у лотереї на право пройти у складі експедиції частину шляху. Тим, хто виграє подорож, потрібно мати закордонний паспорт та медичну довідку про стан здоров'я, який має відповідати умовам морської подорожі. Всі інші витрати, в тому числі харчування, шлях до суден на маршруті і назад бере на себе фонд. Шукачам пригод, чий внесок становитиме вісім і більше тисяч гривень, право участі в експедиції буде надане автоматично, поза конкурсом.

Мета організаторів — зробити цей проект всенародним, щоб кожен став причетним до нього і мав шанс пройти у складі експедиції певний шлях.

Хай щастить мужнім екіпажам "Батьківщини", "Почайни" та "Санта-Марії", захоплення яких — вітрила і прагнення з честю пронести по морях жовто-блакитний прапор України.

Тетяна ДОНЕЦЬ.

Тел./факс (044) 228-66-63.
Добровільні пожертвування бажаючих сприяти експедиції надсилати:
Печерське відділення № 3715 Ощадбанку України м.Києва, МФО 320241, Р/рахунок 26003301528, код 20078300.

Князь Аскольд: загадка величі й падіння

За висловом відомого вченого-просвітителя, мислителя Михайла Драгоманова, "історія — великий учитель, але вона нікого не учить, тому що надто пізно подають її людям". Цей вислів належить українцеві, який ніби передбачав роки тоталітаризму на терені України, коли знищувались найменші прояви національної свідомості і вперто насаджувалась думка, що українці — народ національно неповноцінний, який не мав і не може мати власної держави. В час комуністичного тоталітаризму набуває особливої популярності і підноситься до рангу абсолютної істини норманська теорія утворення Київської держави, розроблювана рядом дореволюційних істориків, серед яких Олександра Єфименко. Її бачення утворення Київської держави і походження назви "Русь" процитую: "Державне, політичне життя майже ніколи не починається спонтанно, без поштовху зовні. Найчастіше держави створюються за допомогою завоювань або взагалі насильства, примусу. Так було й тут. Загони морських розбійників німецького (готського) походження, які звалися русами або варягорусами, зі своїми ватажками заволоділи Києвом і утвердилися тут. А Київ був вузлом, де зливалися річки Дніпровського басейну, єдині шляхи того часу. Хто володів Києвом, той тримав під своїм впливом всі землі, що примикали до Дніпра та його великих приток. Так утворилася держава, котру правильно було б назвати Київською державою. Ці князі підпорядкували собі один за одним усі південноруські племена. Олег, Ігор, Ольга, Святослав тільки й робили, що воювали, примушували накладати данину". Норманська теорія утворення Київської держави зараз заперечується історичною наукою, проте вона, на жаль, досить популярна серед широкого загалу. І послуговуються нею не лише відверті шовіністи, а й люди, які просто не знають свого історичного минулого, скалічені тоталітарною системою, з викривленою генетичною пам'яттю.

Саме факт з історії, зафіксований в літописах Новгорода і Києва, про те, що Рюрик, який є вихідцем із варягів і був прикликаний новгородцями правити ними, а згодом Олег, убивши київського князя Аскольда, який нібито (за Київським літописом) не був княжого походження, утвердив у Києві династію Рюриковичів, породив теорію про норманське походження Київської держави і про старшинство російського брата. До речі, здавна піддають сумніву і князівське походження самого Кия, засновника першої правлячої династії в Подніпровській державі — династії Києвичів (представником цієї династії був і Аскольд). Новгородські літописці ще з XI століття намагаються приписати заснування Києва не князеві, а перевізникові. Мовляв, не було тут ніякого князя, ніякого града. Отже, не було й держави, не було ніякого правління, те все приніс у Київ новгородський завойовник Олег. Як бачимо з процитованих вище рядків, ні про Кия, ні про Аскольда в своїй історії О.Єфименко (вона вважається одним з об'єктивних високопрофесійних істориків) не згадує.

Можливо, і справді ні Кий, ні Аскольд і Дир не мали князівського походження, а були простолюдинами? Та зрештою хіба це так важливо? Головне, що пам'ять про Аскольда і його могила на схилі Дніпра в Києві, оповита таємничістю, існують більше тисячі літ.

Тема загибелі Аскольда надихала митців різних часів на створення легенд, пісень, опер, романів, картин. Так, відома письменниця, історик Раїса Іванченко створила образ легендарного Аскольда в романі "Зрада, або як стати володарем". Письменниця стверджує, що Київська держава існувала тривалий час до приходу Олега, що в ній правили відомі світові князі Дир та Аскольд. Незаперечний факт, що пам'ять про них залишилася на тисячоліття. Тож і зрозуміло, що не дике, примітивне плем'я застав Олег, привівши на Київську землю свою дружину.

Інтуїтивно відчуваючи духовну і генетичну єдність з князем Аскольдом, який жив у IX столітті, молодий київський художник Сергій Богданець змалював його в образі українського козака з гордим всепроникаючим поглядом очей, з вусами та оселедцем. Він ніби вивищується над світом, над чорними хмарами і над своїми ворогами, які за його спиною вже тримаються за руків'я меча.

Ось-ось цей меч буде занесено над головою Аскольда. Та в погляді його застигли впевнений спокій і якась мрійливо-мудра задума. Віриться, що він саме таким і був — гордий каган скіфів, як назвав Аскольда візантійський імператор. Ім'я його не сходило з візантійських хронік 300 літ. Відомо з історичних джерел, що саме він, Аскольд, вивів Київську державу на історичну арену, зробивши чотири походи на Константинополь. Саме він, Аскольд, уперше офіційно прийняв християнство зі своїм оточенням, вперше уклав договір з могутньою тоді Візантійською імперією.

І все ж постать Аскольда не стільки славна і велична, як трагічна. Адже йому судилися довгі роки напівзабуття. Хіба що згадувана уже нами безмовна Аскольдова могила залишалася свідком життя і смерті останнього Києвича. Лаври ж хороброго і мужнього воїна, який здійснював походи на Візантію, воював з печенігами, половцями, волзькими булгарами та іншими завойовниками Київської держави, дісталися Святославу Ігоревичу, князю з династії Рюриковичів, саме тих Рюриковичів, яких, вбивши Аскольда, поставив княжити в стольному граді Києві Олег. А слава первосвятителя, того, хто навернув русичів до християнства, — його сину Володимиру. Більше того, прихильники рідної давньої віри українського народу взяли Святослава за взірець не лише хоробрості й мужності, а й відданості рідній землі та її народу. Так дослідник історії руського народу, його обрядів і звичаїв Юрій Миролюбов, якому навіть дехто приписує авторство Велесової книги, в одній із своїх праць "Сакральное Руси" пише: "Ідея "служіння Землі" яскраво виражена ще в Княжий Період Київської Русі і заклик "За рідну землю!" завжди пробуджував у серцях руських людей бажання її захищати. В ті давні часи не мовилося "за Князя", але "за Землю". І з цим закликом Святослав хоробрий збирав Київську Русь, розбиваючи хозар, волзьких булгар і навіть візантійців на Балканах. Тільки пізніше виник заклик "За віру, царя і Вітчизну". Віра стала на перше місце після того, як християнство остаточно перемогло язичництво, а цар став народною надією. Настав той час, коли царі стали бити татаро-монголів".

Отже, виходить, що причиною фізичної загибелі Аскольда і завершення правління династії Києвичів є прийняття Аскольдом християнства — чужої і незрозумілої для русичів релігії. Але ж через невеликий в історичному плані відрізок часу цю релігію остаточно утверджує на Русі Володимир, син язичника Святослава, і його згодом християнська церква зарахує до сонму святих. То чому ж Володимир, а не Аскольд офіційно вважається первосвятителем Русі? Є відомий вислів: переможців не судять. Дійсно, Володимир утвердив на Русі християнство. То вже інше питання з якими болем і кров'ю приживалася нова релігія на терені землі руської та чи й прижилася вона на ній остаточно? Але... Володимир запроваджував християнство тоді, коли вже утвердилася стійка суспільно-економічна формація — Київська держава. Прийняття християнства лише зміцнило її і вивело на міжнародний рівень. Язичнику Володимиру, як людині не чужі були рідні боги, але як володар він вирішив опертись на ту релігію, власне ідеологію, яка об'єднувала народ, була опорою держави. Парадоксально, але християнство, яке було причиною загибелі династії Києвичів, утвердило на престолі династію Рюриковичів і зміцнило Київську Русь.

Дилема рідна земля чи віра не раз поставала перед володарями, державними мужами землі руської. Особливо гострою вона була під час монголо-татарської навали, коли під загрозою стояло існування русичів як народу, як етносу. З тих грізних часів до нас дійшли постаті державних мужів — Михайла Чернігівського, Олександра Невського, Данила Галицького. Перший відомий своєю героїчною мученицькою смертю в ім'я православної віри. Миттєвий спалах героїзму, гарний жест і більш нічого. Інші ж два йшли на компроміс з монголо-татарами, інколи й поступались власною вірою, заради збереження держави, свого народу і тим самим прискорювали її остаточне визволення від монголо-татарського ярма.

Тож повернення через тисячоліття до героїчно-трагічної постаті нашої давньої історії князя Аскольда є невипадковим саме нині, коли нарешті утверджується, хоч і дуже нелегко, державність українського народу — нащадка Києвичів. Це повернення до джерел, до генетичної пам'яті. Хай історія буде мудрим учителем, а не просто констататором фактів.

Алла ТОПЧІЙ.

ГЕОГРАФІЧНІ НАЗВИ УКРАЇНИ

Першою ознакою будь-якого географічного об'єкта є його назва. Середовище, в якому живе людина, це не тільки квартира, місце роботи, транспорт, а й географічні назви. Без них не можна визначити місце будь-якого об'єкта. Вони створюють певну психологічну ауру навколо людини, впливаючи на її життя.

Милозвучні, відповідні українській ментальності назви тішать душу, заспокоюють, звеселяють, і навпаки, назви чужинницькі, які відображають імена і прізвища політичних авантюристів та пройдисвітів, мимовільно викликають підсвідому відразу, протест, агресивність тощо.

Тому в минулому назви ніколи не давались випадково. Вони влучно відтворювали особливості тієї чи іншої місцевості, її природні багатства, а також економічні, історичні, культурні та побутові умови життя людей.

Географічні назви — один з багатьох елементів культури народу. Це ніби мова землі, яка розповідає допитливому і небайдужому про свою історію, таємниці, щастя і горе українців.

На жаль, все змінилося в Україні за радянських часів. Для знищення душі української нації необхідно було зруйнувати культурне середовище. А це не тільки церкви і школи, не тільки мова та імена, але й географічні назви.

Недарма в далекому минулому свої села українці називали Щастям, Зіронькою, Розумницею, Веселим Кутом, Добролюбівкою, Милою, Новим Раєм ... А ось Хороше Озеро, Добрий День, Зоря, Солов'ї, Веснянка, Розкішна, Великі Гуляки і т.п.

За час входження України до складу Радянського Союзу накотилася хвиля бездумного перейменовування. Виникли сотні назв, які ніяк не відображали місцевих особливостей. Це —Леніно, Жданов, Більшовик, Комуна, Жовтневе, Сталіно, Кагановичі та ін. Найжахливішим було і залишається те, що населені пункти названо іменами тих, хто знищив мільйони українців на власній землі. Це не може не впливати на психіку людей. Так, на древній чернігівській землі Бендерівку перейменували на Полісся, Британи на Дуболугівку, Ведмеже на Мирне, Вершини на Привільне, Вовчу Гору на Поліське, Довгу Ногу на Нове Полісся, Іржавець на Гайове, Кучугури на Лісову Поляну, Монастирське на Вербівку, Пильницьку Стражу в Лісне, Святе в Озерне, Степові Хутори в Осокорівку, Цирульню в Березовий Гай тощо.

Чомусь вважалося, що досить змінити назву Твані на Світле, як життя одразу стане кращим. Замість того, щоб заасфальтувати вулиці в селі, змінювали його назву.

В Україні перейменували всі Ведмежі, Ведмедівки. Нібито негарно звучить. Та й що про нас подумають на Заході? Що в Україні ведмеді по вулицях ходять?! Ці люди просто не знали, не розуміли, та й зараз не розуміють, що столиця Німеччини Берлін у перекладі з німецької якраз і є ведмежим містом. І столиця цивілізованої Швейцарії Берн також є Ведмедівкою, чи Ведмедцями по-німецькому.

У багатьох географічних назвах України — її багата історія. Центри князівств Київської Русі, її великі міста Київ, Чернігів, Львів та інші були оточені з усіх боків могутніми фортецями. У минулому такі укріплення звалися городами — від дієслова "городити". Скільки їх, наприклад, навколо Києва: Білогородка і Ясногородка, Вишгород, Чорногородка, Городещина,

а також Городок на Львівщині і Хмельниччині, Городенка на Івано-Франківщині, Городище на Черкащині, Городня на Чернігівщині... Тут же Княже, Княжичі.

Київські князі мали союзників — чорних клобуків. Це тюркські племена торків, огузів, берендичів, печенігів, половців. Вони кочували на південь від Києва, де і залишили багато тюркських назв. Це села Кирдани (кирда по- турецькому поле), Улашівка (від імені Улаш), Бакумівка (бакум — нагляд по-турецькому), Одайпіль (ода — кімната у турків) тощо.

Сучасні жителі Чернігівської, Полтавської, Сумської, Харківської областей і не знають, звідки прийшли в їхні краї далекі предки. Але це відомо з географічних назв. Принесені вони сюди із Закарпаття, Карпат і Передкарпаття. Ось село Свидовець на Чернігівщині. Назву занесено з Карпат, де є гірський масив з таким же найменуванням. А ось села Малий і Великий Самбір на Сумщині мають своїх двійників — міста Самбір і Старий Самбір на Львівщині. Місто Золочів на Харківщині заснували козаки-переселенці із Золочева на Львівщині. Численні села, кутки, місцевості з назвою Грунь, які є на Полтавщині і Сумщині, занесли сюди гуцули. У Карпатах грунь — гора, хребет.

У давнину на Україні було розвинуто ремесла, виробництво різних товарів, знаних у багатьох інших країнах. Все це відображено в численних географічних назвах. Так, у давнину в нас виробляли залізо з болотної руди. Це з нього робили знамениті мечі, щити. Списи русинів-українців Київської держави. Робили із заліза і плуги, серпи, кінську збрую тощо. Його потрібно було багато. Тому і виникли села з назвою Рудня: Рудня Мигальська, Рудня Левківська, Рудня Сидорівська, Рудня Тальська, Руда, Рудка тощо. А ось тут залізо виплавляли: село Висока Піч (домна), Димер, Димарка та ін. А в цих селах виковували шаблюки, списи, плуги, підкови — Гамарня, Гамарка (від німецького слова гамер — молот).

Особливо було розвинуте в минулому виробництво скла в Україні. Про це свідчать назви сіл Гута, Гута Межгірська, Гутка, Гутище. Такі географічні назви можуть дуже точно вивести геологів на сучасні запаси певних видів корисних копалин, наприклад скляних пісків. Геологам допоможуть і назви — Золотоноша, Золоте, Золотий Потік, Срібне, Залізко, Залізне, Пісківка, Білий Берег, Білогір'я, Кременчук, Кремінне, Кременниця, Жовті Води, Вапнярка, річки Молочна, Крейдянка та ін.

Поширене також було в нашій країні виробництво поташу, дьогтю, смоли. Це підтверджують назви сіл Буда, Буда Бабинецька, Нова Буда, Буда Полідарівська, Макарівська Буда, Буда-Варовичі, Поташня.

Знайшла своє відображення й чудова природа, що милує око. Тому й виникли Вишеньки, Липовий Скиток, річки Золота Липа, Ромен, села Гайок, Діброва, П'ятигори, Семигори, Круті Горби, Житні Гори, Вінницькі Стави, Лебедівка, Лебедин, Горностайпіль, Чайки тощо.

А скільки людських імен, прізвищ і прізьвиськ на карті України! Столиця наша носить ім'я легендарного засновника князя Кия, Львів — князя Лева, Харків — козака Харка (Харлампія). Чимало таких історичних імен зокрема на Київщині. Васильків, наприклад, дістав назву від імені князя Василька. З Володарки походить князь Володимир Великий. А ось і Макарів, Миронівка, Бориспіль, Іванків та ін.

Географічні назви України — велике культурне надбання українського народу. Вони потребують такого ж державного захисту і реставрації, як і архітектурні пам'ятки.

Петро МАСЛЯК,
доктор географічних наук,
професор.

Чернецтво

I

Розмірковувати про чернецтво з позиції світської людини надзвичайно важко. Проте спробуємо трохи заглибитися в історію цієї інституції.

Насамперед сама назва. В українській мові однаково часто вживають слова "чернець" та "монах".

"Монах" — слово грецьке, означає один, одинокий, усамітнений.

"Чернець" — слово старослов'янське, пов'язане з темним кольором одягу цих людей.

Як бачимо, і перша, і друга назви мають право на існування, тому далі ми скрізь будемо вживати наші давні назви — "чернець", "ченці", "чернецтво". У християнстві чернецтво виникає ще у III ст., але найбільшого поширення набуває у IV ст. Засновником його вважають Антонія Великого. Він народився в 250 р. у знатній і заможній християнській родині в Єгипті. Здобув високу освіту. У вісімнадцять років залишився без рідних і, отримавши велику спадщину, міг вести безтурботне світське життя. Але таке існування його не цікавило. Захоплювали діяння святих апостолів, які, покинувши все світське, пішли за своїм вчителем — Ісусом Христом.

Одного разу, зайшовши до церкви, він почув слова з Євангелія: "Коли хочеш бути досконалим, — піди, продай добра свої та й убогим роздай, і матимеш скарб ти на Небі. Потім приходь та й іди вслід за Мною". Це настільки вразило майбутнього подвижника, що він вирішив так і вчинити: роздав усі свої маєтності, а сам оселився усамітнено за межами міста. Згодом св.Антоній знайшов собі притулок в одній з печер, в якій провів багато років, харчуючись тільки хлібом та водою. Але й цього йому було замало. Взявши хліба на шість місяців, св. Антоній пішов до пустелі, де й оселився серед руїн фортеці. До нього почали сходитись

Дружні поради.

прибічники Христової віри, які селились у навколишніх печерах. Пустеля ожила. Скрізь лунали молитви, піднесені релігійні співи, закипіла робота. Духовним наставником усіх цих відлюдників був Антоній Великий. Він прожив довге життя — 106 років. За час свого відлюдництва лише двічі з'являвся серед людей у скрутні для християн часи. Перший раз у 311 р. за часів імператора Максиміліана при переслідуванні християн, вдруге — столітнім старцем у часи пригнічення християн аріанами.

Антоній Великий вважається засновником чернецтва відлюдників.

Є ще чернецтво спільне або колективне (гуртожиткове), яке найбільш поширене й існує по сьогоднішній день. Сутність його в тому, що такі ченці живуть гуртом, мають спільну молитву, спільну трапезу, спільну працю і всі заробітки та здобутки вносять до спільного коша. Такі спільноти називаються монастирями.

Засновником цього виду чернецтва прийнято вважати преподобного Пахомія Великого. Він народився 292 р. у Фіваїді в родині язичників. У молоді роки сам був язичником. У 312 р., потрапивши до війська кесаря Максиміліана, Пахомій настільки був вражений добротою та милосердним ставленням християн до своїх ворогів, що після закінчення війни прийняв віру Христову, а згодом, оселившись в єгипетській пустелі, заснував перший колективний монастир. Звиклий до військової служби, суворої дисципліни та порядку, Пахомій і серед відлюдників запровадив чітку організацію. Згодом монастир уже міг надати притулок усім бажаючим. До речі, саме преподобний Пахомій є засновником і першого жіночого монастиря, в якому настоятелькою була його сестра.

Життя в цих монастирях було підпорядковане єдиному статуту, заснованому на принципах цнотливості, відмови від усього земного та шанобливого ставлення до старшого. Крім того, обов'язковими були фізична праця та читання книг. Ніякої особистої власності мати не дозволялось. Їжа складалась з хліба, сиру та овочів і давалась один раз на день. Тільки у суботу і неділю була ще одна, вечірня трапеза. Суворе монастирське життя вимагало для новоприбулих однорічного випробувального терміну. Але, незважаючи на це, ще за життя Пахомія Великого кількість ченців у його монастирях досягала 7 тис. чоловік, а через сто років після нього — 50 тис. чоловік.

Після преподобних Антонія та Пахомія чернецтво почали розповсюджувати на Сході їхні учні та послідовники.

А згодом і Захід приймає як спосіб життя чернечу чесноту завдяки месіонерській діяльності Афанасія Великого, Святого Ієроніма, Блаженного Августина та інших світочів учення Христового.

Найяскравішим проявом чернечого життя була і є так звана "чернеча республіка", яка виникла у VII ст. на горі Афон у Греції. Це — цілий комплекс монастирів та скитів із суворим статутним способом життя, де знайшли собі притулок як відлюдники, так і прибічники колективного монастирського існування.

Саме там, у Есфігменській обителі, прийняв постриг у X ст. один із засновників чернецтва на Русі — преподобний Антоній Печерський, саме з Афону він приніс на Київські пагорби студійний статут, за яким і сьогодні живуть ченці Києво-Печерського та інших монастирів.

II

Коли говорять про засновників чернецтва на Русі, то, як правило, називають два імені: преподобних Антонія та Феодосія Печерських.

Першим до Києва прийшов преподобний Антоній. Про нього ми знаємо зовсім небагато. Народився у м. Любечі на Чернігівщині. Ще з молодих років захопився християнською ідеєю і відправився у вічних пошуках істини по світу. Так вже сталось, що доля закинула його до Греції і там, на славетному Афоні, він знайшов своє місце і свій життєвий та духовний притулок. Але чим глибше пізнавав він слово Христове, чим серйозніше заглиблювався у настанови Вчителеві, тим більше розумів всю неосяжність Ісусового вчення. І своє головне призначення Антоній побачив не на святій горі Афон, а у своїй далекій Батьківщині.

Двічі повертався преподобний на Русь. Перший раз у часи Святополка Окаянного, у часи гонінь та приниження християн. Не зумів подвижник перемогти словом жорстокість, і змушений був повернутися до Афону. Але згодом, відчувши невгамовний потяг до рідних місць, знову вирушив на Батьківщину і залишився тут уже назавжди.

Йшов 1051 рік. Довго шукав преподобний місце для заснуван-

ня своєї обителі, обійшов багато монастирів, і нарешті віднайшов серед київських пагорбів печеру, яку вподобав для молитов пресвітер Іларіон. Саме в ній і оселився подвижник зі словами: "Господи! Утверди мене в місці свому, і хай буде на місці свому благословення Святої Гори і мого ігумена, що мене постриг". Поступово, як це було і в Єгипті при Антонії Великому, почала сходитися на Київські пагорби братія. Коли їх стало дванадцять, Антоній Печерський залишив настоятелем монастиря Варлаама, а сам оселився в іншій печері, неподалік від цього місця. В цій печері він провів багато років. Антоній Печерський до кінця днів своїх залишався відлюдником.

Засновником колективного чернецтва на Русі вважається Феодосій Печерський. Він народився у Василькові у заможній родині. Вже змалку майбутній сподвижник вирізнявся особливою благочестивістю та послухом. Він рано опанував Святе Письмо, постійно постився, носив одяг суворий, аскетичний. Кілька разів Феодосій намагався залишити дім, щоб піти у світ, відшукати у ньому своє місце, але родичі його були категорично проти. Внутрішня суперечка між аскетичним мисленням сина та світським світоглядом матері Феодосія тривала досить довго. Врешті-решт переміг Феодосій.

Прийшовши до монастиря, закладеного преподобним Антонієм, він досить швидко досяг значних вершин і став настоятелем. Саме при Феодосії з'являється студійний устав, установлюється сувора дисципліна, і обитель перетворюється на монастир, якому судилося стати колискою чернецтва не тільки Русі-України, а й усього слов'янства.

Києво-Печерський монастир подарував нам першого історика Русі — Нестора Літописця, автора "Повісті минулих літ" — цього, по-справжньому, безцінного джерела нашої історії. Крім "Повісті" та "Життя Феодосія", чернець Нестор написав "Читання про життя та загибель Бориса та Гліба" — двох князів-страстотерпців, забитих їхнім братом Святополком у одвічно шаленій боротьбі за владу. Саме князі Борис і Гліб стали першими святими у хорі святих Церкви Русі-України.

Іконописна майстерня Видубецького чоловічого монастиря. За роботою брат Віталій.

У стінах Києво-Печерського монастиря жив і працював перший наш художник, преподобний Аліпій Іконописець.

Тут, на цій святій землі, щедро скропленій потом ченців-трударів, була заснована перша руська лікарня, у витоків якої стояв преподобний Агапіт-лікар. Життя цих та деяких інших ченців і склали твір під назвою "Києво-Печерський патерик".

Ризниця. Ризник отець Григорій.

"Патерик" або "отечник" — книга, яка розповідає про життя ченців певної місцевості. Фактично "Києво-Печерський патерик" і є основною історією монастиря, заснованого на київських пагорбах. Щодо сприйняття сучасним читачем цього твору, то можна сказати лише одне: поза всяким сумнівом "Патерик" — один з найкращих творів як давньої, так і сучасної української літератури.

Звичайно, Києво-Печерський монастир — це тема для особливої розповіді, це точка відліку у становленні чернечого життя всієї Русі-України.

Чернеча обітниця — особливий інститут з багатовіковими традиціями, незвичайним способом життя, своєрідними правилами, одягом, харчуванням. Це — ціла система ступенів та випробувань.

III

Які ж існують щаблі чернецтва? Чим ченці відрізняються один від одного? Хто, нарешті, може стати ченцем? Запитання, запитання... Погодьтеся, невідоме завжди цікавить, турбує, бентежить.

Почнемо з останнього запитання. У 43-му правилі VI Вселенського Собору сказано: "Ніяке попереднє життя не може стати перешкодою до вступу у чернецтво, бо чернецтво — життя спокутуване, а монастир — лікарня, за вченням святих отців, засновників чернецтва".

Взагалі, чернецтво буває трьох щаблів, які різняться між собою не тільки внутрішнім подвижництвом, а й зовнішнім виглядом.

Ченці першого ступеню — новоначальці або рясофорні. Їхній одяг — ряса та камілавка;

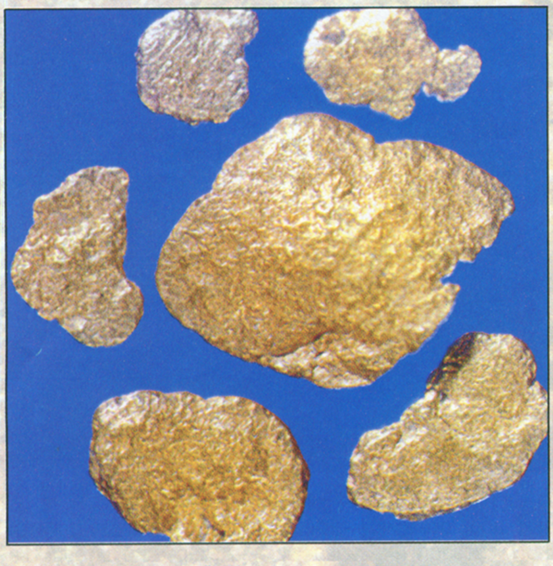
другого — малосхимники або мантійні ченці, з яких і сьогодні складається найбільша частина чернецтва. Одяг їхній, крім ряси та камілавки, складається з пояса, клобука на камілавці та мантії;

третього — великосхимники. Це найвищий ступінь чернецтва, ступінь входження до янгольського образу.

В основі чернечого життя лежать три основні обітниці: цнотливе непорочне життя, послух та відмова від власності. Бо саме хтивість, непослух, сріблолюбство і є тими основними гріхами, які постійно підживлюють головний гріх душі людської — гординю.

Закінчення на стор. 36 (обкладинка).

ПРИРОДНЕ ЗОЛОТО УКРАЇНИ

Державна комісія прийняла до експлуатації першу чергу рудника Мужієвського поліметалічного комбінату у Закарпатській області. Настав час видавати на-гора українське золото. Вже намічено будівництво другої черги комбінату — збагачувальної фабрики.

За повідомленнями інформагентств.

Плескаті обкатані золотини з алювіального розсипища (Карпати).

Найдавнішим із знаних людиною металів без сумніву є золото.

Ймовірно, що яскравий жовтий колір металу приваблював до себе ще первісну людину.

Майже вся історія світової цивілізації пов'язана з золотом. Розквіт Єгипту, Римської імперії супроводжувались нагромадженням цього дорогоцінного металу.

Хімічно чисте золото (добуте лабораторним шляхом) — важкий, блискучий яскраво-жовтий метал.

Чистого золота в природі не існує. Воно завжди містить ті чи інші домішки. Саме домішки надають йому розмаїтості забарвлення: срібло — блідо-жовто-зеленого, мідь — від золотисто-жовтого до рожево-червоного, залізо — сірого, нікель і паладій — білого, кадмій — зеленуватого, алюміній — бузкового, кобальт — блакитного.

Золото було і значною мірою є мірилом багатства, тому родовища дорогоцінного металу завжди привертали до себе особливу увагу.

Золото утворює родовища двох основних типів: корінні ендогенні (переважно жильні) і розсипища. Іноді в них знаходять великі самородки, яким, як правило, дають власні назви: "Плита Холтермана" (93,3 кг), "Бажаний незнайомець" (64,75 кг), "Бажаний" (62,23 кг) та ін.

Буває, що геологи роками вивчають родовище, не бачачи жодної зернини золота, в той час, як спеціальними методами воно встановлено там у кількості, достатній для його промислового видобування. Родовищами золота вважають такі геологічні ділянки, де його вміст за певних загальних обсягів золотоносних руд у середньому становить не менше 2 г на тонну породи.

У минулому столітті розсипища становили 90% світового добування цього металу; тепер майже все золото видобувають з корінних родовищ.

Золото у вигляді "заячої петлі" у кристалі піриту з кварцової жили (Карпати).

На території України геологи виявили чимало місць з ознаками золотої мінералізації; існують геотектонічні структури й формаційно-фаціальні зони, подібні до тих, в яких містяться найбільші у світі золоторудні родовища.

Окремі знахідки золота в Україні відомі давно, а про відкриття у 1893 році самородного золота в Донбасі широкому загалу стало відомо лише 17 листопада 1895 року із доповіді на засіданні Всеросійського мінералогічного товариства в Петербурзі, яку зробив відомий мінералог П.В. Єремєєв; він розповів про результати вивчення золота з Гострого Бугра .

Для оцінки перспектив так званого Золотого Рудника на Гострому Бугрі було запрошено французького інженера Генріха Леніка, який відвідав Нагольний Кряж. За час його перебування тут було оброблено 26 тонн золотоносного кварцу з різних глибин і отримано 459 грамів золота, тобто близько 18 г на тонну руди.

Другий спалах інтересу до донецького золота припадає вже на радянські часи, особливо на 30-ті роки. Відомий геолог Ю.Ю. Юрк виявив золото в кількох формах прояву: видиме в жильному кварці — у вигляді пластинок, лусок і дрібних кристалів; видиме, зв'язане з піритом; невидиме — у тонкодисперсному стані.

Детальна розвідка золоторудних проявів на глибину була проведена у 60-70-ті роки талановитим дослідником Ю.О. Кузнєцовим. Окрім Нагольного Кряжа, самородне золото в незначній кількості було знайдено в Бахмутівській і Кальміус-Торецькій котловинах.

Історію донецького золота дехто з дослідників веде від скіфських часів і навіть кам'яного віку. Здійснюючи пошукові роботи на Нагольному Кряжі в Донбасі, геологи наштовхнулись на дуже старі й навіть стародавні гірничі виробки — канави, щілини, штольні. Гадають, що тут могли працювати ще скіфи-рудокопи. Ймовірно, що

знамениті золоті прикраси скіфів виготовлено з місцевої донецької сировини.

Виявлення на Бобриківському рудопрояві нижнього золоторудного ярусу (650 — 1300 м) змінило уявлення про другорядність золотоносності Донбасу.

Однак ця подія ані тоді, ані тепер не викликала подібних до американських чи австралійських золотих лихоманок. Не той масштаб. Проте й тут були свої піонери, банкрути та, на жаль, трагедії.

Надії на відкриття чималих родовищ золота в Україні пов'язані з Українським щитом. Є відомості, що ще тисячі років тому елліни вже видобували золото на притоці Дніпра — річці Рось. В давніх великих структурах Землі, подібних до Українського щита, в різних місцях знайдено родовища цього дорогоцінного металу.

Колишній СРСР мав інші багаті золоторудні райони, тому інтенсивні пошуки золота в цьому районі не велися, за винятком незначних досліджень.

На Українському щиті відомі криворізький, придніпровський, приазовський та побузький прояви золота. Справжня золота епопея в цих місцях почалася тільки у 90-ті роки .

У цій структурі виділяють три великих золоторудних райони: Центрально-Український, Придніпровський, Приазовський.

Усі рудопрояви золота в цих регіонах мають різний геологічний вік і зв'язані з різними породами та процесами.

За хімічним складом це самородне золото досить різноманітне і все ж переважає помірно-високопробне, високопробне і дуже високопробне. Золото Українського щита чекає на детальні дослідження.

Найбільші золоторудні родовища Європи пов'язані з Карпатами. Структури українських Карпат є продовженням геотектонічних елементів, що беруть початок у Румунії.. В Карпатах особливо поширені різновікові розсипні рудопрояви золота; це один з найважливіших і найцікавіших золотоносних районів нашої країни. Самородне золото встановлено тут у дев'яти районах: Берегівському і Вишківському — корінне золото (Мужієвське родовище) у вулканітах неогену; Рахівському — корінне золото у метаморфічних породах; Чивчинському — розсипне золото в конгломератах соймульської світи (крейда) та четвертинних відкладах; Верховинському, Перечинському та Чернівецькому — розсипне золото у четвертинних відкладах; Яблунівському — розсипне золото в конгломератах; Нижньоворотському — розсипне золото у відкладах палеогену.

Найдавнішими виробками, в яких видобували цей метал, є, так звані, турецькі штольні (XII ст.) у районі міста Берегове. Можливо цей метал у Закарпатті був відомий значно раніше, оскільки зовсім близько — у Трансільванії та Словаччині — видобуток золота і міді проводили ще за дві тисячі років до нашої ери.

Мужієвське золотополіметалічне родовище в Закарпатті є одним із найбільш вивчених геологічних об'єктів України. Тому саме тут, на Мужієвському поліметалічному комбінаті, планується добувати найближчим часом 6 — 7 грамів золота з тонни руди.

Початкова потужність — 60 тисяч тонн руди на рік, тобто 400 кілограмів золота.

Не варто передчасно говорити про настання золотої ери. Та є надія, що потенційно багата взагалі, та ще й золотоносна Україна перестане нагадувати дикуна, який сидить на брилі кам'яного вугілля і страждає від холоду.

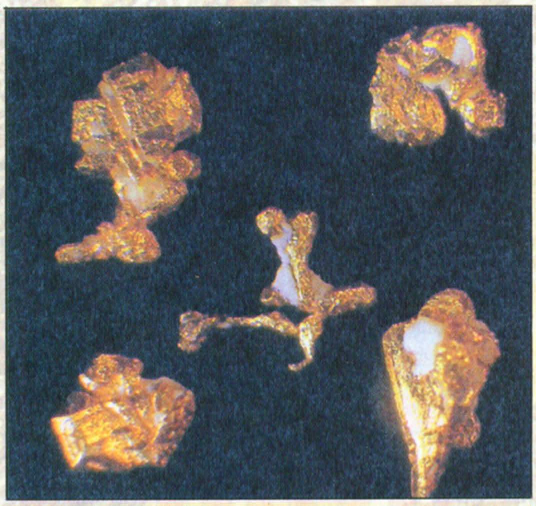
Тетяна БОРИСЕНКО.

За матеріалами книги В.М.Квасниці і І.К.Латиша "Самородне золото України".

Золото є скрізь: у земній корі та гідросфері... Підраховано, що тонна морської води містить від 0,0001 до 0,008 мг золота, або 1 км³ води від 7 до 80 кг. Усього у світовому океані близько 8 млн. тонн цього елемента, тобто на кожного жителя Землі припадає близько 1,5 кг золота.

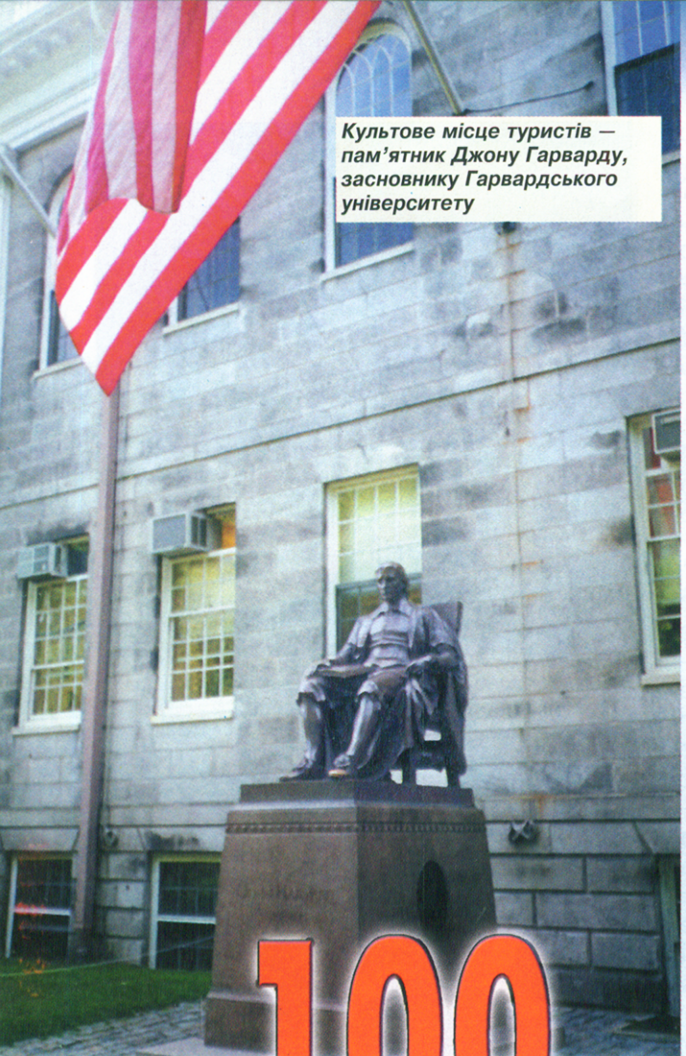
Дендрит золота з кварц-баритової жили (Закарпаття, Мужієвське родовище).

Золото в каолініті з кварц-баритової жили (Закарпаття, Мужієвське родовище).

Золото у кварці з кварц-сульфідної жили (Карпати).

Культове місце туристів — пам'ятник Джону Гарварду, засновнику Гарвардського університету

100 ДНІВ У АМЕРИЦІ

Продовження. Початок у № 1/1999.

Роботу загалом знайти можна, мінімальна платня — 5 доларів за годину, реально ж заробити 7. Це може бути робота помічника продавця, вантажника, пакувальника, прибиральника та інша некваліфікована праця. Маючи принаймні середню шкільну американську освіту і статус громадянина, вид на проживання або статус постійного резидента, можна претендувати на щось значно вище. Нелегальні ж іммігранти (яких насправді дуже багато) приречені на малооплачувані роботи, а часом отримують зарплату меншу за мінімальну. Варто зазначити, якщо ви вирішите приєднатися до їх багатомільйонної армії, то цілодобово вам працювати не доведеться — не через соціальне законодавство, а через велику кількість бажаючих.

Отже, реально можна заробляти на місяць 1000 — 1200 доларів. Звичайно, на важких некваліфікованих роботах (таких як висотні, монтажні, праця на шкідливому виробництві тощо) платня вища, але якщо ви нелегал, то і на страхове відшкодування у разі чогось недоброго не розраховуйте.

Взагалі, нелегалом у США можна прожити. Ніхто не зобов`язаний мати документи із собою, ніхто про них не спитає, звичайно, якщо ви не запідозрені у скоєнні якогось злочину, мови ви можете і не знати (про що далі), висилати вас ніхто реально не буде. Але статус і можливості емігрантів непригляднi.

Вже було сказано про високі ціни на проїзд. Але й інші ціни, що відповідають загалом високому рівневі життя американців, відповідні. Наприклад, квартира у Нью-Йорку (залежно від розміщення і житлових умов) разом із комунальними платами за місяць обійдеться не менше 500 доларів, кімната — 300. Харчі загалом у 2—3 рази дорожчі, ніж в Україні. Крім того, кожний громадянин має соціальне страхування, медичне обслуговування, яке залежить від того, скільки ви сплачуєте щомісяця. Найдешевше страхування забезпечує тільки "швидку допомогу". Чим дорожче, тим повніший комплекс медичних послуг. Це є суттєвим тягарем для пересічної людини, особливо для таких категорій, як пенсіонери. Навіть маючи державну пільгову квартиру, пенсіонер нерідко майже ніколи не бачить грошей, що йдуть прямо з банку на оплату його рахунків, а отримує тільки харчові картки, що є обов`язковим додатком до кожної пенсії і часто слугують єдиною гарантією від голоду. Тому самотні пенсіонери, які мають ще фізичну змогу, часто прагнуть мати якийсь підробіток.

Таким чином, автор побачив США зовсім небезтурботною країною. Америка любить розумних, здорових, сміливих, саме їм вона дає все. А тим, хто сам про себе не потурбувався, вона дає лише мінімальні соціальні гарантії.

Великим перебільшенням є "американський плавильний казан". Переважна частина американців живе у районах або кварталах, які можна назвати національними, або расовими. Навіть розпорошені по місту представники певної національності чи раси підтримують суспільні зв`язки, що загалом утворюють формалізо-

вані (здебільшого) або неформальні громади, спрямовані насамперед на економічний і соціальний захист, культурне самозбереження. Як правило, вони є дуже міцними і прагнуть до утворення якомога більшої кількості власних соціальних інститутів — таких як самодопомогові банки, церкви, система громадського та церковного житла, крамниці та підприємства, що засновані на переважно етнічній основі і надають робочі місця здебільшого своїм, недільні школи, засоби масової інформації, наукові та культурні інституції, політичні організації та клуби тощо.

Великі громади (такі як латиноамериканська, чорна, російсько-єврейська, китайська, італійська та деякі інші) утворюють компактні райони, з яких інколи майже "виживаються" представники інших етносів або рас (найхарактерніше — серед чорних). Вони схожі на окремі міста, де навіть поліція поводиться дуже обережно. Англійська мова там майже не вживається, і бувають родини, де два покоління фактично (крім кількох слів) не володіють державною мовою. Цей фактор, а також постійний приплив легальних і нелегальних іммігрантів, не захищених соціально, призводять до згуртування та мають інші наслідки, деякі з яких виразно негативні (такі як ксенофобія, етнорасове насильство, вливання життєво невлаштованих людей до кримінальних організацій, що загалом називають національними мафіями (російська, італійська, японська та інші), які тримаються на "круговій поруці", залежності і є надзвичайно стійкими та небезпечними. Втім, перенаселення таких гетто та неспроможність громад працевлаштувати всіх, як і інші фактори, призводять до необхідності вивчення мови та пошуку роботи в інших районах (таких як інтернаціональний центр). Такий економічний фактор забезпечує внутрішню стабільність країни, витворюючи з нащадків емігрантів (переважно це третє покоління, хоч найактивніші вливаються в загальне життя відразу після імміграції), щось схожих на різнокольорову націю, формує загальнодержавну свідомість людей. Але це не заперечує сильної заангажованості іммігрантів протягом кількох поколінь у справах громади-діаспори та країни-материка.

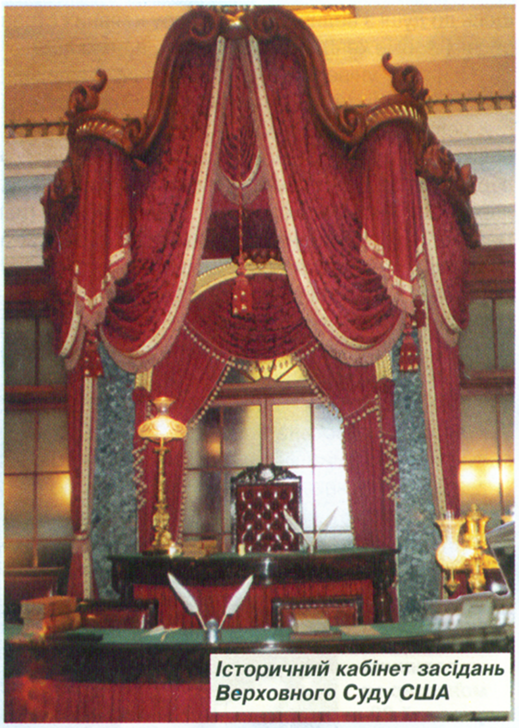
Також спостерігається тенденція, яку значна частина аналітиків вважає небезпечною для країни — етнічний релятивізм. Він, щоправда, реально є більше расовим релятивізмом і стосується насамперед представників чорної раси. Разом із ним народжуються такі агресивні течії як чорна ксенофобія та чорний расизм, чорний фундаменталізм тощо. Усьому цьому сприяють низький життєвий і культурно-освітній рівень, історична свідомість, актуалізовані спритними політиками. Українська діаспора в США є складним феноменом, про неї розповімо окремо.

Загалом американці багато працюють, і не тільки через те, що так робили їхні батьки, але через фінансову необхідність та конкуренцію, пов`язану з безробіттям. Пересічна американська родина не має великих грошових заощаджень і регулярно послуговується кредитами (на придбання будинку, автомобіля, на навчання, лікування тощо), за які сплачує відповідні відсотки, проводить за працею додаткові неоплачувані години або бере роботу додому. Відпустка, хоча б двотижнева, є великою розкішшю, і значна кількість людей не відпочиває роками, працюючи по шість днів на тиждень. Незважаючи на досить великі зарплати, значний відсоток людей купує ненові авто, підбирає меблі на смітниках та одягається у спопуляризованих у нас "секонд хендах". Проте, найчастіше американці — привітні люди, і не "виливають" на перехожих своїх проблем. Вони просто активно шукають шляхи їх вирішення на особистому та родинному рівні.

Дуже цінується освіта дітей, в яку родина вкладає всі наявні гроші. Освіта дає молодій людині кваліфікацію, інакше, — надає їй особистих характеристик, оформлюючи таланти та нахили у здатність створювати суспільні вартості. Освіта, особливо якщо вона здобута в престижному університеті або коледжі, наближена до гарантій отримання солідної роботи з перспективою професійного зростання.

Система освіти потребує окремої розмови, та й, зрештою, формально схожа на українську (може, навпаки?). Але дух, наповнення її інші. Панує відповідальність, сувора дисципліна, обов`язкова пов`язаність (на старших курсах) з науковими пошуками. Дивує також раціональність організації часу студентів, за якої молода людина має всі можливі і неможливі засоби для отримання інформації. Наприклад, у гуртожитку обов`язково цілодобово (!) працює комп`ютерна лабораторія, в якій кожен може користуватися комп`ютером потрібної йому системи, зокрема й електронною поштою та загалом мережею Інтернет, а також принтером, ксероксом, друкарською машинкою. Через електронну та звичайну пошту кожного повідомляють про зміни у графіку навчання, організаційні та інші моменти, календар культурних подій в університеті (а це кінофільми, вистави, концерти, зустрічі з відомими людьми, спортивні змагання, екскурсії тощо).

Студентський квиток є також тимчасовим паспортом, електронним ключем до відповідного гуртожитку, кодом для

Історичний кабінет засідань Верховного Суду США

користування комп`ютером, кредитною карткою тощо.

Бібліотеки організовані за принципом самообслуговування. Код книги (який ви за допомогою спеціальної бази бібліотеки в Інтернет знайдете за секунди, маючи тільки початок назви, чи прізвище автора, чи загальну тему) позначатиме шлях до книги (поверх, його сектор, номер шафи, місце в ній). Підібравши швидко і без проблем усі необхідні (і навіть більше) книги, маєте можливість або перечитати (принаймні вибрати справді потрібні) друковані скарби тут же (для цього є всі умови), або взяти їх із собою на 10-14 днів. У середньому стос книжок вам оформлять за півхвилини. Повертати ж ще простіше — просто віддати на стіл реєстрації або опустити у будь-який час дня чи ночі у спеціальну скриньку перед бібліотекою. Книги "знімуть" з вас без вашої присутності та повернуть на їхнє місце. Система не ідеальна, і тут бувають всілякі неприємні збої, але загалом працює дуже добре.

У гуртожитку ви зануритеся у веселе й доброзичливе інтернаціональне середовище, в якому швидко вивчите англійську, включаючи й жаргон. Служби гуртожитку допоможуть вам розібратися з побутовими питаннями, влаштують вечірки, завжди підуть вам назустріч. У підвалі ви знайдете автоматичні пральню та сушарку за помірними цінами, а також автомати з певним харчовим набором та напоями. Проведіть вашим студентським квитком — і скористайтеся всіма цими благами цивілізації.

У їдальні університету, де харчування загалом коштує досить дорого (у Гарварді — 25 доларів на день), зможете з`їсти більше, ніж хочете, вибравши

щось до душі з величезного набору наявних страв (кількість та обсяг необмежені), а також взяти дещо із собою.

Поняття "університетська програма" відрізняється від нашого. Справді, для отримання певної кваліфікації треба скласти певний перелік курсів, а решта — на вибір. Кожен курс оцінюється певною сумою балів (і грошей, наприклад, у Гарварді курс за один семестр може коштувати кілька тисяч доларів). Ви набрали необхідну кількість балів (наприклад для магістерського ступеня це відповідає в середньому 40 курсам, серед яких — обов`язкова частина) — отримуйте диплом.

Кожен викладач вас попередить про те, що необхідно для отримання позитивної оцінки у відсотках. Наприклад: присутність на лекціях — 15 %, участь у лекційних дискусіях — 15 %, проміжна наукова робота – 15%, прикінцева наукова робота — 20%, тест — 10%, проміжна контрольна робота — 10%, прикінцева контрольна робота — 15%. Такий процентаж змусить вас до дисципліни у відвідуванні занять, до щоденного (точніше — щонічного, бо вдень часу нема) опрацювання літератури у великих обсягах, поступового проведення дослідів (або аналізу матеріалу) і написання наукових праць, а також їх набору та макетування (що для американського студента, на відміну від пересічного українського, не є чимось складним). Враховуючи, що всі лекції, читання, контрольні та необхідні наукові праці — англомовні, ви швидко й ефективно вивчите цей засіб міжнародного спілкування.

З усім цим спіткалася й українська група, якій відповідно до програми були запропоновані такі курси, як українська література ХХ століття (Григорій Грабович), соціальна історія України з 1780 по 1945 рік (Христина Воробець), сучасна українська політика (Пол д`Анієрі), поза програмою – ще курс навчання роботи в Інтернет (все англійською мовою). Окрім того, дирекція Інституту подбала про широку культурну програму — це й зустріч із послом України в США Юрієм Щербаком, і виступи вчених з України та Америки, вечірні лекції, фільми, поїздки, вечірки тощо. Але повернемося до американської освіти.

Значні навантаження змусять розплановувати день, залишаючи місце для розваг та спорту (можливості для чого створені найрізноманітніші). В університетському містечку усіляко подбають про те, щоб ви не палили до 18, не вживали алкоголю до 21, не порушували відпочинку інших після 23-00. Таким чином, студент, що отримав диплом в американському університеті, — це справді глибоко освічена, культурна, творча, дисциплінована, незалежна у побуті людина.

Слід наголосити, що американські університети не є звичайними комерційними організаціями, налаштованими будь-що витягнути кошти з кишень студентів та їхніх батьків. Вони мають широкі соціальні та стимуляційні програми. Зокрема, ваш вступ до того чи іншого американського університету може не залежати від наявних грошей, а від рівня ваших знань. А питання про оплату нерідко порушується вже після іспитів. І якщо ви іспити склали, то у значній частині університетів вам достатньо довести, що у вас і вашої родини немає змоги платити за навчання – і ви вчитеся безкоштовно, за рахунок університету.

Крім того, студент із визначними академічними показниками, той, хто займається в університеті громадською діяльністю (самоврядування, організація студентської наукової творчості тощо), має наукові досягнення, бере участь у культурному чи спортивному житті навчального закладу (спортивна команда, театральна трупа тощо) має право на часткове або повне звільнення від оплати за навчання, а то й на стипендію. Стипендії присуджують також громадські фонди та окремі особи.

У кожному університеті є програми працевлаштування студентів "у себе" (допомога в лабораторіях, бібліотеках, дослідницьких проектах тощо), що дає змогу оплатити своє навчання. Деякі навчальні заклади, наприклад Масачусетський інститут технології (найкращий політехнічний університет США), друкують періодичні бюлетені з такими вакансіями. Мабуть, вважається, що краще залучати на них студентів, соціально їх підтримуючи, даючи їм практику роботи, прив`язуючи їх до університету і орієнтуючи на роботу в ньому. Звичайно, працюють студенти і поза навчальним закладом, зокрема й репетиторами. А загалом американський студент вміє відпочивати у вільний час, але серйозно ставиться до навчання і часто розраховує лише на себе.

Окремо слід розповісти про розваги американців. Ясна річ, кав`ярні та виїзд на природу є більш популярними, ніж розваги інтелектуальні. Втім, процвітають численні театри і театрики, кінотеатри і музеї. У репертуарах перших важливе місце посідають мюзикли. Але переважає серйозний оперний, драматичний репертуар. Загалом квитки до театру дорогі — 30—40 доларів, тому це задоволення є скоріше елітним.

Так само популярні концерти, що в теплу пору року проходять прямо в парках, вони безкоштовні й доступні для всіх, здебільшого це музика народів світу.

Американські музеї дуже багаті й численні. Віриться, що створили їх насамперед не просто гроші та

Невеликий старовинний монастир та сучасний 80-поверховий хмарочос у Бостоні

Пам'ятник емігрантам у Нью-Йорку – данина предкам

військові перемоги (з їхніми репараціями), а любов до мистецтва та патріотизм. Вхідні квитки до них здебільшого доступні, а у Вашингтоні взагалі безкоштовні. Експозиції, як правило, вишукані й позначені високим смаком. Немає єдиного центру музеїв, їх багато в різних містах країни, і навіть в університетах. У Гарварді, наприклад, 16 музеїв, які за добором колекцій наближаються до національного рівня.

У кожному місті, на кожній вулиці дуже багато ресторанів, кав`ярень, барів. Відомі нам "Макдональдси" не нудьгують на самоті, адже подібних фірм з тією чи іншою специфікою – десятки. Швидке харчування дуже популярне через доступність і високу якість. Американці люблять і національні ресторани, зокрема китайські, де окрім перелічених факторів — смачні страви, невисокі ціни — додається ще й незмінний елемент загадковості, екзотичності.

Є ресторани "з цікавинкою". Зокрема, автору довелось побувати в закладі "Марс", куди його люб'язно запросили на Таймс-сквер привітні зелені гоміноїди. Вхід було інсценізовано як політ на Марс — із відео- та фізичними ефектами, у літаючій тарілці. У такому ж стилі був обставлений і сам зал. Тільки так за умов конкуренції можна знайти клієнта. Або інший приклад: бар з м`якими меблями, романтичною музикою, химерним світлом, де стіни заставлені стелажами з книгами різноманітної тематики. Прийшов, випив чарочку чудового вина та почитав щось зовсім несподіване, у чому раніше ніколи не знаходив сенсу. Так людина звільняється від психічних перенапружень і відпочиває. Для цього все має бути забезпечене.

І, нарешті, про діаспору. Українське розселення в Америці — цілий світ, водночас і нерозривно вплетений в життя країни, і невід`ємно пов`язаний із життям України, і абсолютно унікальний. Сформований кількома поколіннями, переборовши в собі первинний економічний момент, цей світ набув виразних інтелігентних ознак. Це різко відрізняє українців, загалом середню за чисельністю діаспору, від інших. Українець у США, як правило, прагне отримати вищу освіту, здобути професійну кар`єру, підтримує власні наукові інституції, бібліотеки, культурні центри, церкви тощо. Діаспора багата на людей, беззавітно відданих ідеям збереження національної самобутності громади та підтримання процесів державотворення й культурного розвитку в Україні. Існування таких людей у другому та третьому поколіннях еміграції, що чітко означає себе словосполученням "американські українці", а не "українські американці" (тим самим підкреслюючи національний, а не етнічний характер українського розселення та його зв`язок з Батьківщиною), доводить не ностальгійний, проте ідейний характер їхньої національної свідомості.

Громада, для якої "дати на Україну" означає щось майже святе, обманута сотнями пройдисвітів, які зібрали із закордонних братів мільйонні суми для себе, розчарована характером змін на Батьківщині, але не втрачає своєї віри в українське майбутнє та активно працює для того, щоби мрія збулася. Звичайно, згадане розчарування пов`язане із занадто оптимістичними уявленнями, викривленістю інформації (ця тема взагалі варта окремого розгляду), дещо тоталітарним характером світогляду (не всіх, але більшості) із відповідним намаганням вирішувати складні та болючі проблеми вольовими рішеннями та, відповідно, завеликими вимогами до сучасної України.

На жаль, є в діаспорі й дуже негативні риси. Зокрема, в умовах відсутності постійної політичної дискусії й політичного процесу в цілому діаспора законсервувала архаїчні політичні організації різного часу, нерідко ще початку XX ст., яким не вдалося згуртувати людність навколо своїх програм у свій час. Їхні лідери, спираючись на поважні, часто відсталі від життя на півстоліття програми та на партійні кошти, перебираючись в Україну, намагаються й тут побудувати не сучасне суспільство, спрямоване в майбутнє, а створити живий музей визвольної боротьби, переносять у державу свої дрібні сварки й тим дратують і відштовхують від української ідеї пострадянське громадянство.

Бостон у гарну погоду

Гарвард: українські студенти шукають шлях

Таким чином, на думку автора, найхарактернішою і неоднозначною рисою діаспори залишається її консерватизм. Особисто я мав приємність жити і спілкуватись у колі української діаспори протягом тривалого часу завдяки гостинності вельмишановної пані Уляни Старосольської (Лясі Любович) — представниці старого й заслуженого інтелігентного роду, талановитої письменниці, громадської діячки й просто небайдужої людини, добре й чуйне серце якої зігріває всіх навколишніх, а пам`ять зберігає неоціненні скарби, гідні багатотомних споминів. Не можу не згадати також Романа Шпорлюка, Богдана Ясінського, Аллу Селецьку, Мар`яну Скуратівську, Віру Андрушків, Патрисію Косворс, Оксану Радиш, Юрія Навроцького, Ганну Чумаченко, родини Гавдяків, Лащиків, Ненаткевичів та інших щирих добродіїв і цілі організації: Український науковий інститут Гарвардського університету, Міжнародний фонд "Відродження", Українську вільну академію наук, Наукове товариство імені Тараса Шевченка, Інститут Гаррімана Колумбійського університету та інші, що зробили можливими як саму поїздку, так і написання цього матеріалу.

Олексій КРЕСІН,
спеціально для журналу "Чумацький шлях".

ПІДНІЖЖЯ ФУДЗІЯМИ

Микола Цівірко

Куточок старого Кіото.

3. І чого вони хочуть, ці люди в автобусі з мегафонами?

Хоч і не так часто, як хотілося б, наша трійця — Фуджіта, Кійохара і я — практикувала й прогулянки вулицями Кіото, а пізніше — Хіросими і Токіо. У Кіото, принаймні двічі, ми спостерігали таку сцену. Раптом десь здалеку, крізь гомін вулиці долинала мелодія, а потім і спів. Невдовзі з'являвся невеликий автобус закритого типу, оснащений гучномовцями. Не треба було бути фахівцем, аби впізнати у мелодії маршовий ритм... "Що це?" — запитав я своїх супутників, коли почув це вперше. "Хулігани!" — відповів Фуджіта і поспішив пояснити, що малочисельна купка крайньо правих має звичку роз"їжджати вулицями міста з мегафонами і співати самурайських пісень часів другої світової війни. На них мало хто звертає увагу. Їх сприймають не більше, ніж гул моторів або музичний сигнал, який автоматично вмикається коли зелене світло на переході...

Я слухав ці роз'яснення, слухав і "вокально-музичну" агітацію і водночас поглядав на обличчя зустрічних перехожих: чи не майне в них якийсь вогник, якась бодай іскорка отого самурайського духу. Чи не випростається, чи не розправить плечі отой літній японець, можливо, ветеран Квантунської армії? Чи та он молода жінка?.. Але, ні. Фуджіта, схоже, мав рацію: "правих" ніхто не вирізняв у вуличному шумі...

А ідеї, якщо вірити Фуджіті, вони виголошують, ого, які радикальні! Відновлення великої Японії, вплив якої поширюється не лише на Курили і південний Сахалін, а й на Камчатку, Маньчжурію і багато інших територій. "Праві" різко виступають проти американізації японської культури у найширшому розумінні цього поняття (бо ж традиційну японську культуру американізувати просто неможливо), проти латинських вивісок і тому подібного. Щиро кажучи, багато чого з цих гасел і вимог викликало в мене, якщо не симпатії, то в усякому разі розуміння. Нашестя мак-даків і міккі-маусів нині спостерігаємо і в Україні. Зовсім зупинити цю навалу — річ навряд чи реальна, але стримувати, гальмувати, обмежувати — конче потрібно. Щодо транснаціональних культурних цінностей, які нав'язують світові США, місцевий, у даному разі японський культурний пуризм, уявляється щукою, що існує, аби карась обивательства, схильного до хліба і видовищ, не дрімав і не проспав того моменту, після якого з'являється реальна загроза рідній, національній духовності. До речі, занепокоєння щодо національного в культурі поділяє директор газети "Кіото Симбун" пан Моріо Сакагамі. Це, власне, було лейтмотивом нашої з ним тривалої і дуже змістовної розмови.

Є сенс і в нагадуваннях про героїку минулого, про звитяги тих же самураїв. Японці пам'ятають про свої незагойні рани — Хіросиму й Нагасакі, але пам'ятають і про Цусиму, і про Мукден, і про Пірл-Харбор, і про інші яскраві перемоги своєї зброї. Вони пам'ятають (хто й без нагадувань, а хто — саме завдяки їм), що вони — велика нація. Фуджіта, який добре володіє російською мовою і починає опановувати українську, так, здається, і не зрозумів, що ж таке національна МЕНШОВАРТІСТЬ. Схоже, для японців такого поняття просто не існує.

Справедливості ради зазначу, що сумнівною популярністю серед японців, принаймні кіотців, користуються й "ліві". Якось, знову-таки під час прогулянки, мені показали розташований у напівпідвалі звичайного будинку офіс, який можна було прийняти й за крамницю. Мені сказали, що це "штаб" місцевого відділення компартії. За столом, заваленим стосами якихось тек і паперів, сидів немолодий чоловік — вочевидь, працював з документами. Ні на нас, ні, тим більш, на вуличний гамір він не звертав жодної уваги. І ми вирішили не позбавляти його своїм втручанням радості плідної творчої праці й почуття високої функціональної значущості. Як і всі компартії регіону, японська компартія перебувала і перебуває під значним впливом маоїзму. Головне ж — "ліві" у Країні Вранішнього Сонця, на відміну від "українських", ніколи не ставили і зараз не ставлять під сумнів доцільність існування незалежної японської держави. Закликів інтегруватися з Росією або Китаєм від них ніхто не чув. І, мабуть, ніколи не почує.

Позаду лишилися співочі автобуси і "штаби", а я губився у здогадках: чи мої супутники — типові, освічені, політично грамотні японці — отак поблажливо, з якоюсь аж легковажністю ставляться до крайніх явищ у громадському житті Японії? Невже такими спокійними, впевненими у собі і державі їх зробило славнозвісне "японське диво"? Чи, може, "хулігани" та їхні комуністичні антиподи, які поки що перебирають папірці у напівпідвалах, все-таки непокоять середнього японця? А байдужість до них була показною, аби у мене, іноземця, не виникло небажаних вражень? Хто знає...

4. На вулицях Кіото

Зранку на вулицях Кіото не дуже велелюдно. Але якщо порівнювати, де рух жвавіший: на проїжджій частині чи на тротуарі, то однозначно сказати важко. І це враження виникає, мабуть, завдяки велосипедистам, котрі, мов слаломісти, на швидкості лавірують між пішоходами. Що ж, і в цьому, як і багато в чому іншому, Країна Вранішнього Сонця іде в ногу з Європою. А втім, Кіото — це ще не вся Японія. Стародавня столиця має свою специфіку, наприклад обмеження висоти будівель. Не виключено, що існують і чинники місцевого характеру, які стимулюють використання велосипедів, аби чад автомобільних спалин та інші "принади" класичних мегаполісів менше шкодили тут численним пам'яткам старовини.

Храм Кійомідзу в Кіото — найулюбленіше місце милування весняним цвітінням вишні.

Кіотці, ясна річ, не звертають уваги на велосипедний потік на тротуарах. Мені ж, особливо попервах, було від нього не по собі. Можливо, тому мене приваблювали вузенькі, але, як і основні магістралі, прямі, мов струни, бокові вулички і провулки. Люди на роверах тут, принаймні, не дозволяли собі їздити "з вітерцем".

Неподалік від готелю "Харвест", завівши собі звичку прогулюватись перед сніданком, я виявив вельми цікавий об'єкт. Не пригадую вже, яка саме деталь на вітрині змусила мене наблизитись до нього. Та невдовзі я з інтересом розглядав опудала звіряток і птахів, скляночки з корінцями і рідиною, гриби-трутовики з намальованими на них ієрогліфами. Зайшовши в середину, я був вражений ще більше. На прилавку лежало кілька десятків целофанових пакетиків двох видів. У одних — скручені спіралями засушені змії, на вигляд, гадюки. У других — маленькі черепахи. На полицях тулилися один до одного слоїки, наповнені сушеною сараною, скорпіонами, жаб'ячими кістками, насінням невідомих рослин.

Пізніше я розповів про дивну крамницю Фуджіті. Той трохи розчарував мене, пояснивши, що це не японська, як я думав, а тибетська народна медицина. Якщо крамниця функціонує, займаючи навіть два приміщення (друге — по той бік вулички, напроти), то, мабуть, оця "екзотична продукція" має серед японців попит.

Кожна кіотська вуличка — це суцільні ряди крамниць, майстерень, невеликих контор. Овочеві і фруктові лотки, розкладені, щоправда, або на підлозі, або на піддонах, являють собою мальовниче видовище. Одного разу я зупинився біля такого "натюрморту" і, відповівши традиційним "огайо годзаімос!" господарям — літнім чоловікові й жінці, — вирішив неодмінно щось придбати. Але що? Загорнуті у целофан великі яблука добряче "кусалися" — 1000 єн (дев'ять з гаком доларів США) за штуку — парасолька тут коштує дешевше. Зате банани здалися мені недорогими. За 200 єн я купив ціле гроно. Доброзичливі старички не знали вже, як мені дякувати.

З нашим рідним Києвом, який почав інтенсивно реконструюватися і облаштовуватись, нинішній Кіото ріднить і велика кількість точок, де ведуться земляні та інші будівельні роботи. У зв'язку з цим згадаю про ще одне невеличке "диво" на вулицях стародавньої японської столиці. Це мініатюрні екскаватори. Деякі з них перевищують розмірами звичайну дитячу коляску. Як з'ясувалося, бідні на землю японці не можуть дозволити собі розкіш під час копання невеликих ровів та ям використовувати моделі, подібні до тих, які випускає наш АТЕК. Копаючи рівчачок, український екскаватор відчутно ущільнив би своєю масою грунт, попсував би навколишні насадження.

У селищі на острові Міядзима поблизу Хіросими ми добряче походили по сувенірних салончиках та ще двічі побували у супермаркеті торговельної фірми "Аміта " в Кіото, де працює добрий приятель Фуджіти. Отже, важко робити якісь узагальнення. Єдине, що відразу впадає у вічі, це бездоганний сервіс, який виявляється не лише у ввічливості продавщиці і відсутності черг, а й в обов'язковому, я б навіть сказав, надміру ретельному упакуванні покупок. Що б ви не купували — від цукерок і сувенірів до аудіо- та відеотехніки, — вам неодмінно загорнуть покупку в папір, целофан, іноді тканину та ще й покладуть у дерев'яний ящичок. Я з ностальгією згадував чудові вироби нашої кондфабрики "Світоч" і, чесно кажучи, не в захопленні був від солодощів японських. Але й не дуже шикарні цукерки, схожі на рахат-лукум, тут упаковуються в дерев'яну коробку, яку годилося б назвати шкатулкою і використовувати для зберігання прикрас.

Так і не знайшов пояснення цій "неекономності" прагматичних японців. Адже з лісами у них сутужно. Певно, отак "ви-

Червоне кленове листя та дозріла хурма складають багатобарвну осінню ковдру.

Якщо про догу, дякуючи Кійохарі, мені, врешті-решт, вдалося зібрати сякий-такий інформаційний урожай, то цього не скажеш про тему, яку умовно можна назвати "Баски -- грузини — японці". Йдеться, зокрема, про наукові праці професора Іошітомі, про які я мав дуже фрагментарні відомості, почерпнуті з книг інших авторів. Іошітомі, наприклад, звертав увагу на зовнішню антропологічну подібність типового баска і типового японця. У назві одного з Японських островів — Гондо — йому чувся баскський корінь із значенням "західний", "захід". Ну, а топонім "Йокогама" ніби безпосередньо запозичений з мови басків, де він означає "місто на березі моря".

Помітивши, яке здивування викликали у моїх японських друзів ці факти, я мимоволі порівняв його з реакцією журналіста з Іспанії, баска за національністю, Луїса Фернандеса Осталоси з газети "Euskaldunon equnkaria", з котрим мені довелося поспілкуватися на відкритті музею лінгвістики в Київському національному університеті. Він лише підійшов тоді до мапи світу і красномовним жестом спробував опустити мене на грішну землю: де Країна Басків, а де Японія! Щоправда, так само скептично Остоласа оцінював і досить широковідомі баскско-грузинські історичні та етнографічні паралелі.

пендрюватись" перед покупцями їх спонукає "вовча" сутність капіталізму — боротьба за виживання, боротьба за місце під сонцем. А, може, щось інше?...

5. Чи такий уже фантазер, цей Іошітомі?

Якщо коли-небудь доля зведе мене із співрозмовником на кшталт швейцарця Еріха фон Денікена, невгамовного шукача слідів інопланетян на Землі, я зможу козирнути перед ним, принаймні, тим, що на власні очі бачив догу.

До нашого відвідання філії Національного музею в Кіото ні Кійохара, ні Фуджіта не могли зрозуміти, що я від них хочу, настирливо розпитуючи про якісь стародавні статуетки.

Уявіть же мою радість і моє хвилювання, коли у першій же залі, де експонувалися найдавніші пам'ятки, знайдені на Японських островах, я побачив чудернацьку, більших, ніж чекав, розмірів антропоморфну глиняну фігурку з характерними "сонцезахисними окулярами". Щоправда, догу — а це була вона — за кілька тисячоліть свого існування десь "загубила" ноги, але, якби не цей гандж, можна було б сказати, що збереглася вона чудово. "Префектура Аоморі. Епоха Дзьомон...". Інформація доволі скупа і, власне, нічого не дає у плані розуміння феномена доґу. А те, що переді мною був феномен, я не мав жодного сумніву. Навіть суто візуально цей безногий витвір виділявся з-поміж інших експонатів -- переважно кераміки того ж періоду, — мов муха на тлі сметани.

Ще не знаючи, наскільки ревно японські чиновники будь-якого рангу і профілю дотримуються своїх інструкцій, я попросив Фуджіту поклопотатися про дозвіл сфотографувати доґу. Із гречною усмішкою на вустах наглядач категорично заборонив це робити. І єдиною втіхою стала придбана тут же кольорова листівка із зображенням аналогічної статуетки, але вже цілої, яка зберігається в Токіо, у Національному музеї. Уяснивши, нарешті, що таке догу, і оцінивши належним чином наполегливість далекого гостя з України, якого цікавить в Японії те, про що більшість японців не має і гадки, Кійохара в наступні дні зробив "ревізію" в бібліотеці "Кіото симбун", результатом якої став десяток надзвичайно цікавих ксерокопій.

Торії біля шинтоїстського храму на о.Міядзима.

Що ж, у Країні Вранішнього Сонця я вже побував. А сонячній Грузії віддав свого часу два роки молодості. Залишається третя, басконська — ланка ланцюга загадок. Поки що ж до колекції лінгвістичних паралелей професора Іошітамі можу додати таку-от "родзинку": в японській і грузинській мовах числівник "три" звучить дуже подібно: "сан" і "самі".

На жаль, прізвища Іошітомі в каталозі бібліотеки "Кіото симбун" відшукати не вдалося.

Ця маленька невдача, звичайно ж, не позначилася на нашому доброму настрої. Коли-небудь людство докопається і до цієї таємниці. Цікаво, що б сказав Осталоса з приводу недавньої сенсаційної заяви одного ізраїльського вченого про виявлені ним стародавні зв'язки між Японією і Юдеєю? Можна, звичайно, взяти під великий сумнів твердження ізраїльтянина про те, що японці — саме те тринадцяте з юдейських племен, що невідомо де зникло з писаної історії

Торії — ворота богині Сонця Аматерасу — встановлюються біля входу до будь-якого шинтоїстського храму. Ці — чи не найбільші в Кіото — височать неподалік від храму Хейан Джинґу.

Знаменитий 500-тонний Будда у храмі Тодай-джі — одне з чудес світу.

й опинилося на Далекому Сході після тривалих гонінь і блукань по світах. Та якби не цейтнот (ідея виникла буквально напередодні від'їзду), я, можливо б, на власні очі побачив дивний шинтоїстський храм у Кіото з незвичайним трикутним колодязем та іншими, не дуже зрозумілими мені атрибутами, які мають нібито відношення до юдаїзму. Фуджіта знав, про який храм ідеться, і був у принципі готовий показати його мені, але, повторюю, брак часу не дав змоги це зробити.

Роздумуючи над усім цим, я, між іншим, відзначав: якою ж усе-таки малою була і є наша планета Земля! Була й тоді, в епоху великих переселень народів. І, тим більше, є зараз, коли за 9—10 годин можна опинитися за десятки тисяч кілометрів від рідної домівки, на іншому кінці світу і, що найбільше вражає, не відчувати себе тут "інопланетянином".

6. Чому котлета по-київськи не лізла до рота, а з Ніною з Хабаровська спілкуватися не хотілося

Декому може здатися, що автор цих рядків тільки й робив у Японії, що розважався по званих вечерях.

Така "приземленість" має своє пояснення. Для мене і моїх друзів —Куніо Кійохари, позаторішнього гостя "Вечірки", котрому доручили організувати моє перебування в Японії на належному рівні, Кодзі Уеди, також журналіста "Кіото симбун", який підміняв Кійохару під час наших поїздок до Осака, Кобе, Хіросими і Міядзими, Кадзуйоші Фуджіти і його дружини Кейко — вечеря була, як правило, і своєрідним підбиттям підсумків, і ритуалом, і спілкуванням у невимушеній обстановці, коли денну програму вичерпано і поспішати немає куди.

Прикладом може бути вечеря після поїздки до стародавньої столиці Японії Нара, де поблизу знаменитого храму Тодай-джі з його 500-тонним Буддою — одного з 37 чудес світу (за класифікацією Ігоря Можейка) — олені не дають проходу туристам, вириваючи у них з рук печиво, яке продається тут на кожному кроці. На стіні при вході до ресторанчика красувався величезний краб. І дарма що "європейський варіант" — високі столи і стільці — тут не був передбачений і сидіти довелося на матах, підібгавши ноги.

Тут треба зазначити, що на той час кіотську частину культурної програми було практично вичерпано. Ми побували в театрі традиційних мистецтв, де, зокрема, слухали гру на старовинному народному інструменті кото. Не можна сказати, що ця гра у виконанні двох жінок не справила на мене враження. Але вона "загубилася" серед інших номерів, таких, як японський "водевіль" кьоген або ляльковий театр бунраку. І от, майже не зворушивши мене у гарному концертному залі, музика кото досягла свого... у невеликому, навіть тіснуватому приміщенні крабового ресторанчика. Я не відразу звернув увагу на тиху мелодію, що долинала невідомо звідкіля. Ледь чутні звуки кото поступово огортали душу, схиляли до ліричного настрою, створювали виразно східний колорит...

Хотів би висловити свою найщирішу подяку й журналістові "Кіото симбун" Такаші Хірата, який вирішив зробити зворушливий сюрприз українському гостеві і запросив його до ресторану "Київ". У тому, про що йтиметься, жодної його провини немає. Взагалі, важко визначити, чия тут провина... Але все по порядку.

Найхарактерніші статуетки доґу епохи бронзи.

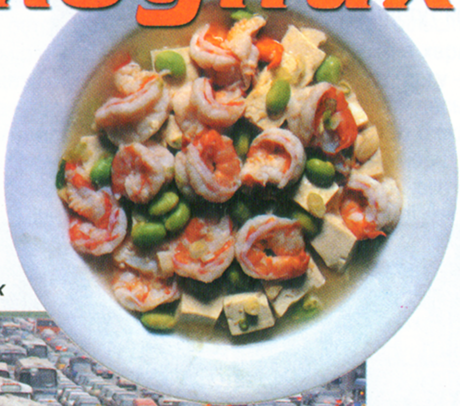
Закінчення читайте в наступному номері.

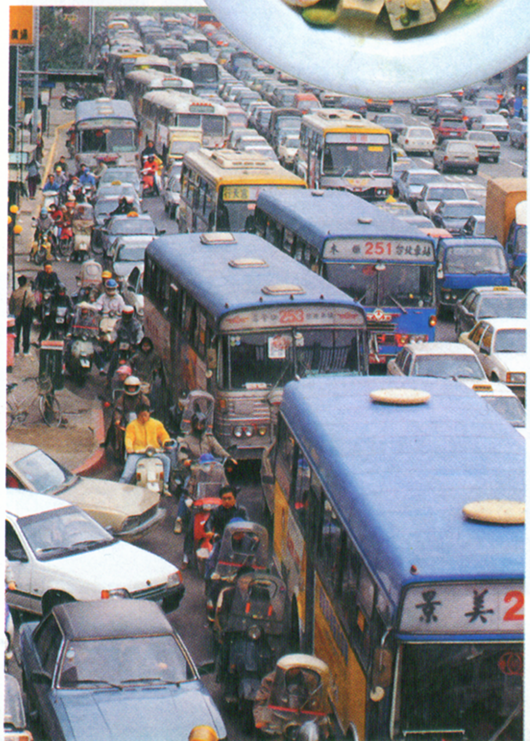
Храм 1000 будд в Кіото.

Країна, де немає голодних

Це не у час пік

Тайбей — столиця Тайваню, а також політичний, культурний, економічний центр, який увібрав у себе звичаї людей, що прибули з усіх частин не тільки самого острова, але й з континентального Китаю. Вихідці з різних місцевостей великого Китаю зробили культуру міста неповторною, такою, що приваблює дуже багатьох у світі. І найперше незабутнє враження на гостей справляє неймовірно багата тайбейська кухня. Культура харчування може, між іншим, символізувати економічний прогрес у цій країні, а крім того, ще й помітну зміну стилю життя її громадян. Навіть щоденний сніданок, приготовлений для мільйонів тайбейців та гостей міста в маленьких ресторанчиках, вражає високою якістю та розмаїттям страв навіть туристів із багатих західних країн. Традиційною частиною цього сніданку є соєве молоко, тістечка, посипані сизамовим насінням, під китайською назвою шао бін, тоу тяо — невагомі пампушки, видовженої форми, смажені в олії. Мало хто може пройти повз двері, звідки чується витончений аромат цих наїдків та голос кухаря, який є одночасно і офіціантом, — щойно приготоване відразу подає на стіл відвідувачеві.

Соєве молоко готують, розчиняючи у воді борошно із соєвих бобів, подають його обов'язково з пампушкою тоу тяо, яку, за легендою, китайці почали готувати вісімсот років тому, коли один жорстокий міністр наказав стратити свого полководця — народного улюбленця. Тоді люди зліпили з тіста фігурки і назвали їх іменем ненависного міністра та почали їх їсти, тамуючи не тільки голод, але й почуття образи. Так само і тістечко шао бін має давню історію, відколи його завезли до Китаю перси, вважаючи доброю стравою для мандрівників. Усе це разом з десятком інших назв, як, наприклад, кантонська рисова каша, гонконгський чай або соєвий сир чекає на кожного, хто хоче дешево і швидко поїсти в будь-якому місці Тайбея з раннього ранку до пізнього вечора. При цьому традиційно проста їжа, переважно рослинного походження,чим далі, тим більше доповнюється продуктами моря, м'ясом, грибами.

Але поруч із такими малими їдальнями обов'язково помітите вікна просторих ресторанних залів. Один з видів таких ресторанів — це той, в якому на кожному столі стоїть самовар для приготування їжі. Отже, відвідувач може сісти за стіл, де парує електричний або газовий казанок із супом. Гість сам опускає до казанка сирі овочі та м"ясо, сам приправляє страву перцем, соєвим соусом, іншими приправами. Секрет популярності таких ресторанів полягає в щедрому асортименті й пропонованих сирих складників, а той, хто обідає, сам вибирає те, що йому до вподоби: курча, свинина, яловичина, баранина, риба, китайська капуста, шпинат, помідори, солодкий перець, соєвий сир, локшина, галушки по-китайськи з начинкою … Усього перелічити неможливо.

Після рису найпопулярнішим продуктом у Китаї є, мабуть, соєвий сир, який китайською мовою називається дофу. Дофу — недорогий продукт, але дуже поживний і ста-

Сімейна вечеря в ресторані

новить основу кожної місцевої страви в усьому Китаї. Майже щоразу, сідаючи за стіл, китайська родина має на ньому принаймні одну страву із соєвим сиром. Цікаво, що на Китай припадає 80% світового виробництва соєвого сиру, і він є основним продуктом китайського харчового експорту.

Легенда розповідає, що соєвий сир було вперше приготовано за часів династії Хань (приблизно 200 р. до н.е.). Пізніше він поширився на території Північного Китаю, потім досяг Японії, Кореї, Південно-Східної Азії. Тепер існує багато видів дофу. Найпоширеніші з них: м"який, твердий, сушений і навіть смердючий — лімбургер китайської кухні. Щоб приготувати соєвий сир, треба спочатку перебрати боби, а потім замочити в холодній або гарячій воді. Коли вони розм'якнуть, їх подрібнюють, варять і проціджують, отримуючи соєве молоко. Потім молоко згущують і кладуть під прес, щоб отримати сир.

Цікаво, що тайванці імпортують його, бо соя погано приживається на острівних фермах, зате тайванський рис дає врожаї, достатні щоб забезпечити країну зерном найвищої якості. Рис – це китайський хліб, тому й тайванське меню неможливе без рисових страв. Особливою вишуканістю такі наїдки відзначаються у святкові дні. Під час китайського Нового року полиці крамниць заставлені численними видами новорічних рисових тістечок, особливо популярні серед них "срібне" і "золоте", які символізують надії на успішний прийдешній рік. Свято ліхтарів, що приходить невдовзі після Нового року, приносить з собою солодкі рисові кульки, а літнє свято човнів-драконів неможливе без традиційних китайських "голубців", тобто смачно приготовленої рисової начинки, загорнутої в бамбукове листя.

Не забуваймо, що тайванська кухня — це поєднання стилів різних регіонів як самого острова Тайвань, так і континентального Китаю, де можна окреслити три основні географічні райони: басейни річок Хуанхе, Янцзи та Чжуцзян, з яких протягом сотень років прибували переселенці на Тайвань, приносячи з собою особливості своєї кухні. Тому Тайбей іноді називають столицею китайського кухарського мистецтва.

Дуже важливо, що тайванські ресторани (навіть найвищого класу) завжди доступні для всіх. Вас не зупинять, якщо прийдете без краватки та попереднього замовлення. Навіть світового класу тайбейські ресторани гостинно відчиняють двері перед відвідувачами, на відміну від деяких паризьких чи нью-йоркських, в яких треба замовляти місце за півроку.

Отже, кожний ресторан пропонує скуштувати страви кухні певної місцевості безмежного Китаю. Серед страв провінції Цзянсу приваблюють заливні свинина, акулячі плавці, крабове м'ясо або, наприклад, куряче м'ясо під назвою "веселий фенікс".

Тайбейські булки

Екзотичні для європейця лангусти

Маленький гурман

Кулінарною особливістю цього регіону є величезний набір морських, м'ясних продуктів та різних трав. Сичуанські страви славляться таким гострим смаком, що від них німіє язик. Це, наприклад, соєвий сир мабо, яловичина з червоним перцем або риба з соєвими бобами. Найперша страва пекінської кухні — це, звичайно, всесвітньо відома пекінська качка, яку готують у печі так, що тільки розжарене повітря торкається ніжного пташиного м'яса, попередньо покритого шарами різних соусів, які надають качці приємного бронзового кольору. Не поступаються пекінській качці смаком також кисло-солодке рибне філе або соєвий сир по-старосвітськи, страви з трепангів. Нарешті, треба згадати й про нежирну і запашну кантонську кухню та насичену дарами моря власне тайванську. Солодка картопля таро, бамбукові пагони, креветки, краби та молюски з найрізноманітнішими овочами, рисом або локшиною — незамінні атрибути південно-китайського харчового раціону.

Дотримання санітарних норм на вулиці

Індустрія застілля

Сергій Костенко,
асистент відділення сходознавства Київського університету ім. Т.Г.Шевченка.

Спеціально для журналу "Чумацький шлях".

Редакція журналу "Чумацький шлях" спільно з посольством Китайської Народної Республіки проводить вікторину

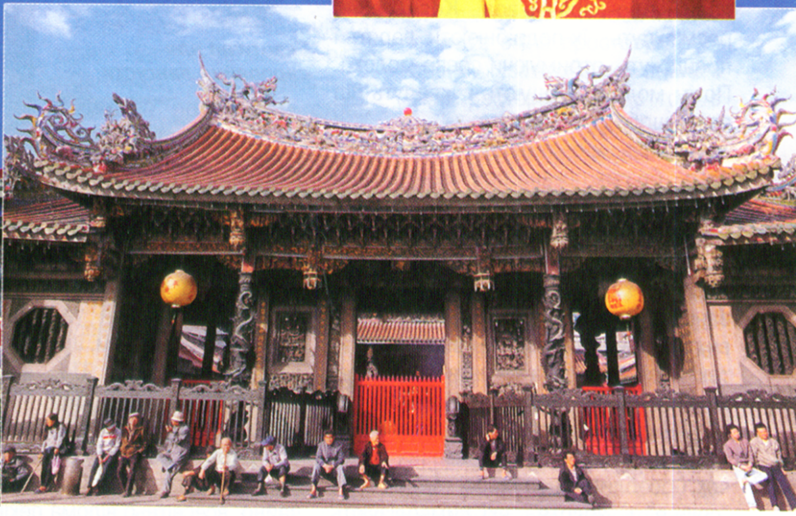
"Чи знаєш ти Китай?"

1. Назвіть два найбільших міста Китаю.
2. Як перекладається українською мовою китайська назва річки Амур?
3. Яке місто є центром автономного району Тібет?
4. Як називається місцевість у східній частині провінції Цзянсі, де виробляють всесвітньо відому порцеляну?
5. За часів правління якої династії в Китаї було винайдено друкарський шрифт?
6. В яких числах прийнятого на Заході григоріанського календаря святкують китайці Новий рік за місцевим календарем?
7. Паперові стрічки з написами, вітаннями, що прикрашають двері домівок під час китайського Нового року бувають тільки певного кольору. Який це колір і що він символізує?
8. Назвіть три найпоширеніші в Китаї релігії.
9. Засновники двох із трьох основних китайських релігійних вчень – це китайські філософи. Назвіть їх імена.
10. В якій країні виникла третя із згадуваних релігій?
11. Звідки походить слово Китай у нашій мові?

Відповіді (з поміткою "Вікторина") необхідно надіслати не пізніше 1 вересня 1999 року. Переможців чекають призи. Бажаємо успіху!

Відпочинок, подорожі, розваги

Дитячий відпочинок в центрі Ялти (санаторій — готель)

Можливість відпочинку як у готелі, так і в санаторії.
5-разове харчування.
Вартість одного санаторного дня в червні 34 грн., готельного — 29 грн.

Дитячий відпочинок в Євпаторії

Південно-західна курортна зона міста. 400 метрів до моря. Номери на 2 або 3 особи. Від 12 до 48 днів. Ціна за 1 особу на добу — 32 грн. (Проживання, харчування, пляж, медичне обслуговування).

Дитячий оздоровчий табір "Южный"

Розташований в курортній зоні "Піщане", 30 км від м. Севастополя. 4 житлових корпуси, кімнати на 3 — 4 дітей. 5-разове харчування. Щоденні екскурсії по історичних місцях. Вартість путівки (червень, липень, серпень) на 20 днів — 420 грн.
Адреса: 334427, Крим, Бахчисарайський район, сел. Піщане. Тел./факс (06554) 924-94.

Дитячий відпочинок в санаторії (м.Саки)

До моря 50 метрів. Піщаний пляж.
Кам'яні котеджі на 2 кімнати на 2-х дітей.
Дерев'яні будиночки з верандою на 2 кімнати.
5-разове харчування в їдальні санаторію.
Вартість — 25 грн. на добу.

Дитячий оздоровчий табір "Дельфін"

50 метрів від берега моря. 3-поверхові корпуси. 5-разове харчування. Вартість путівки на 21 день — 520 грн.
Адреса: 334427, Крим, Бахчисарайський район, сел. Піщане.

Туристична фірма "Терра Тавріка"

Пропонує не лише цілорічний відпочинок та лікування для дорослих і дітей, але й спеціалізовані тури — кримська "кругосвітка", винні, печерні, паломницькі,кінні, рибальські, підводні (в аквалангах і самохідному батискафі) та ін.

Повну інформацію та адреси можна отримати в редакції журналу по тел. 216-21-34

Історичний календар

"Історичний календар" – щорічник. Науково-популярний та літературний альманах Міжнародного історичного клубу.

Серед безлічі періодичних видань книгам-альманахам "Історичний календар" належить особливе місце. Цілком зрозуміло, що ще кілька років тому про таке видання ми не могли і мріяти. Хоча виходили календарі спортивні, сільськогосподарські, піонерські, жіночі, про календар історичний і мови не було.

Перший "Історичний календар" побачив світ 1995 року. Він був присвячений історії українського козацтва. Кожен із календарів має свою тематику. Другий випуск щорічника, в основному, стосувався періоду Київської Русі, а третій — присвячувався 80-річчю Української Народної Республіки.

І ось вийшов друком "Історичний календар-98". Головною темою у ньому є визвольна війна українського народу під проводом Богдана Хмельницького, 350-річчя початку якої виповнилося цього року. Як і в попередніх випусках, на сторінках альманаху читач знайде багато цікавих матеріалів, замовчуваних протягом тривалого часу.

На сторінках альманаху вміщено також розповіді про видатних діячів, учених, письменників, художників, істориків з різних держав, лауреатів Нобелівської премії, всесвітньо знаних мандрівників, давні міста, уславлені музеї, про історичні події, що спричинили дальший поступ світової цивілізації.

У п'ятому випуску щорічного альманаху "Історичний календар – 99" занотовано близько двох тисяч історичних дат і подано понад 400 розповідей про видатних політичних, культурних, релігійних діячів, письменників, учених. Як і в попередніх випусках, цього разу про багато подій вітчизняної та світової історії читачі довідаються із альманаху вперше.

Наступний шостий випуск буде присвячено 2000-річчю християнства.

"Історичний календар" можна передплатити в усіх відділеннях зв'язку України, а також придбати в редакції:

Київ, вул. Стрілецька 14-б, індекс 74200.
Адреса для листів: Київ-34, а/с 32;
Тел./факс: 264-98-06.

Науково-популярний журнал "Чумацький шлях" можна:

- **передплатити в усіх відділеннях зв'язку України;**
- **придбати у кіосках "Преса України";**
- **придбати у передплатному пункті редакції;**
- **замовити у редакції післяплатою.**

Передплатний індекс 22436.

Редакційна ціна одного примірника — 1 грн. 30 коп.
Поштові витрати оплачує замовник.

Звертатися:
252054, Київ-54, вул. Павлівська, 11-г.
Тел./факс: 216-21-34,
журнал "Чумацький шлях".

Без мови немає народу

Сьогодні ми ще можемо пишатися: українська мова стоїть у першому ряду наймогутніших, найбагатших, найточніших, наймилозвучніших мов світу. Це змушені визнавати навіть ті, кому не дуже цього хочеться. Але реальна ситуація така, що розкручена проти української мови тоталітарна машина продовжує нищівний наступ.

Петро І 1709 року наполіг на скороченні числа учнів Києво-Могилянської академії з 2000 до 161 і змусив кращі просвітницькі сили перебратися з Києва до Москви. Протягом 1701-1762 років до Москви виїхало 95 викладачів і кращих студентів. Так Україна надовго стала інтелектуальним донором Росії. Серед численної армії культурних і церковних діячів були Іоаникій Галятовський, Дмитро Ростовський (Туптало), Стефан Яворський, Феофан Прокопович та багато інших. Всі вони відігравали дуже важливу роль у розвитку культурного і духовного життя російської держави.

Саме в той час, коли жива українська мова великим струмком вривалася до мови літературної, а правопис Мелентія Смотрицького вже був на добрій дорозі, у березні 1708 року з наказу Петра І замінено кирилицю на "гражданку". Лише в окремих випадках було дозволено вживати кирилицю для церковних видань. Це був дошкульний удар по розвитку українського правопису. 1718 року агенти Петра І спалили українські літописи в Лаврі.

Тривав наступ на українське книгодрукування. У 1724 році на 1000 карбованців оштрафовано архімандрита Печерської Лаври за те, що з лаврської друкарні випущено Тріодь не "во всем с великороссийской сходную". Такий же штраф було накладено на Чернігівську друкарню.

Стереотипне шовіністично-імперське мислення, яке базувалось на попередній політиці, ще з більшим розмахом продовжувалося в період існування СРСР. Денаціоналізована партійна еліта усіх рівнів агресивно захищала "исторически сложившееся единое многонациональное Отечество с единым государственным языком — русским". Уже в роки "перебудови" з 2 мільйонів 600 тисяч дітей у дошкільних закладах України українською мовою виховувалися і навчалися лише 642 тисячі.

У 1990 році в Одесі і Харкові не було жодного українського дитячого садка, а в Дніпропетровську — лише два. В Донбасі і Криму нерідко переслідувалися батьки, які хотіли, щоб діти навчалися українською.

То було "вчора". А сьогодні? До державних крісел міцно "прилипли" учорашні апаратники; їхні закостенілі думи далекі від уболівання за українську мову. А новим демократам вона потрібна лише для форумів та заокеанських поїздок. Я абсолютно переконаний: якби був живий Тарас Григорович Шевченко — він сьогодні не зміг би надрукуватися — так багато так розвелося великих. А захистити Україну нема кому.

Не тільки Валуєвські, а й доморощені циркуляри, постанови призвели до того жахливого стану, в якому зараз опинилася наша мова. Безслідно зникають україномовні передачі на телебаченні, припиняють своє існування українські газети (не тільки Всеукраїнська "Хата"), під офіси забирають приміщення українських шкіл і дитсадків. У бурхливому морі "пользующегося спросом чтива" на долю україномовних видань припадає менше двох відсотків.

Поки шановні українолюбці забуваючи про власний дім піклуватимуться про приїжджу культуру типу примітивних шлягерів "Ты мой тазик", "Зараза", "Чё те надо?», а не про освіту талановитих українських дітей, особливо дітей-сиріт, ситуація не поліпшиться.

Може і треба гордитися розвитком української культури. І є чим! Але найголовніший духовний скарб — мова. Не буде її — не буде нас. А якщо хто й виживе, то тільки такі, як той землячок, що поглумився над українським прапором у Державній думі Росії. Отже, пам'ятаймо: без мови немає народу.

Володимир Олефіренко, доктор філософії

ПРО

У давні часи мова якогонебудь народу зникала в результаті катастроф: повеней, виверження вулканів, великих нашесть. Зараз багато мов повільно вмирають під тиском інших, більш поширених причин. У великій багатомовній країні більшість людей надає перевагу в користуванні мовою основного населення, оскільки вона дає більше шансів на життєвий успіх. Трапляється, що недержавною мовою не тільки не ведеться викладання, але й дітям забороняють розмовляти цією мовою в школі. Так було, наприклад, з мовою аборигенів Австралії, з уельською мовою на півдні Англії.

ЗНИКАЮЧІ МОВИ

Загибель мови — не тільки втрата для тих, кому вона була рідною, це безповоротна втрата частинки культурної спадщини всього людства, де кожний народ виражає своє унікальне, притаманне тільки йому, бачення світу. Тому цією проблемою зайнялась ЮНЕСКО. Ця організація оприлюднила в 1966 р. "Атлас мов світу, які перебувають у небезпеці", на даних якого складено наведену карту.

Червоними кружальцями позначені мови, які вимерли за останні 400 років. Крім того, показані ще дві категорії мов: мови, які перебувають у небезпеці, і вимираючі. До мов, які перебувають у небезпеці (жовті кружальця), належать такі, що вже недоступні більшості дітей даної національності, а наймолодші люди, які володіють нею наближаються до середнього віку. Вимираючими (сині кружальця) вважають мови, якими розмовляють тільки літні люди.

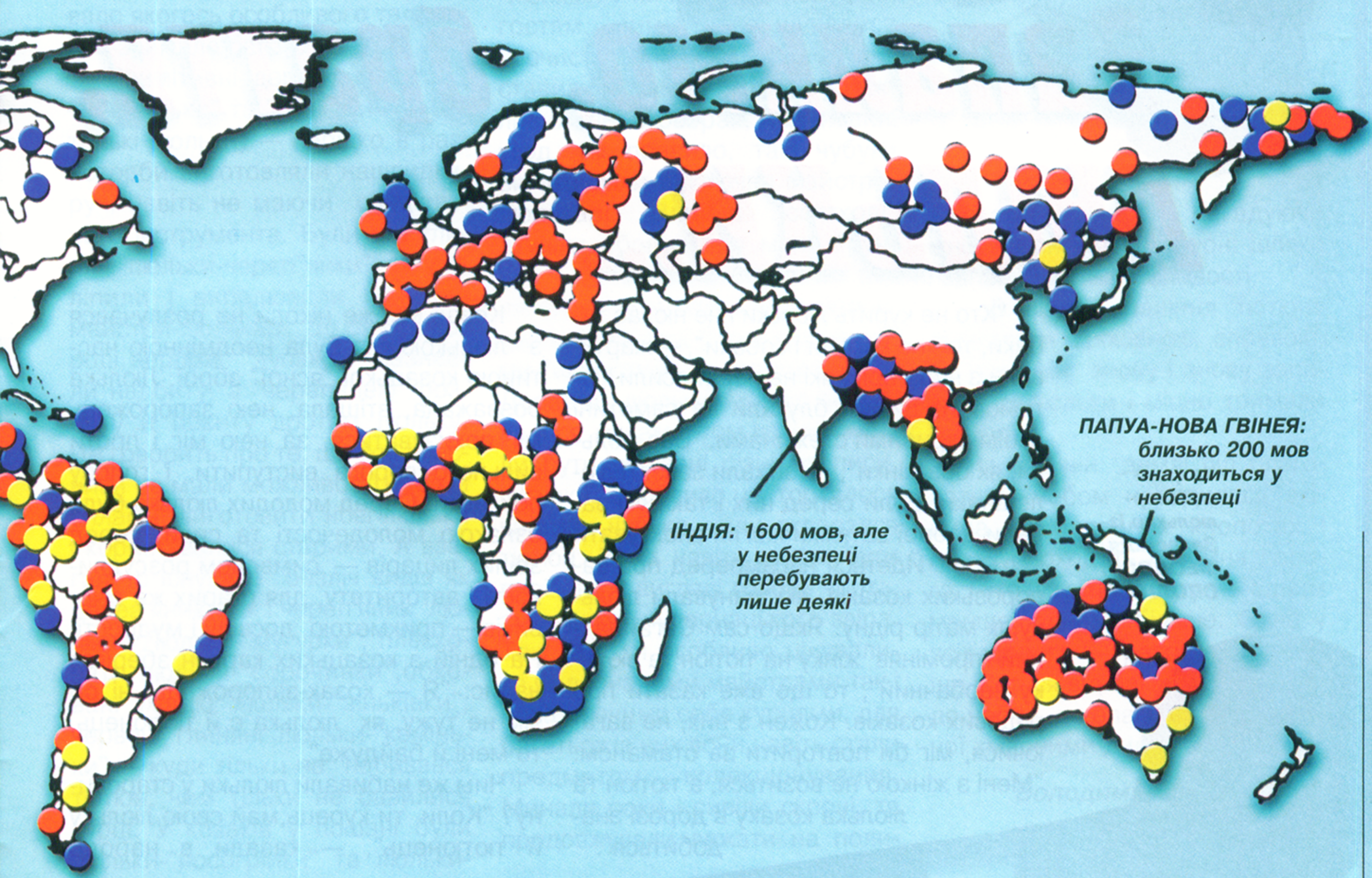
Дані карти не відбивають повноти реального стану речей. Сучасний стан багатьох мов світу, особливо у віддалених районах Землі, невідомий лінгвістам. Але на карті видно, що немає жодного "благополучного" континенту. Навіть у Європі, наприклад, зникли такі мови, як норнська (цією мовою розмовляли жителі шетлендських островів), менська (острів Мен). Їх замінила англійська. У Франції вимирають бретонська та провансальська мови.

Щоб врятувати культурну спадщину, лінгвісти діють приблизно так само, як зоологи, рятуючи види, занесені до "Червоної Книги". Мова, яка зникає, терміново вивчається, складаються її словники, граматика, підручники, робляться звукозаписи мови, фольклору, діалектів — робиться все, щоб у подальшому вчені або просто нащадки людей, які розмовляли мовою, що зникла, змогли відродити її.

Інший можливий підхід — створення умов найбільшого сприяння даній мові в тому районі, де вона ще побутує.

За одними оцінками, зараз у загрозливому становищі перебувають приблизно 3000 мов (а всього їх у світі близько 6000). Приблизно півтори тисячі з мов, які вимирають, добре вивчені, у найближчі десятиріччя будуть вивчені ще кілька сотень. До речі, вартість детального дослідження однієї мови разів у п'ятсот менша вартості одного сучасного танка.

За матеріалами американського журналу "Scientific American"

"Запалимо, браття, люльки, щоб дома не журилися", — зітхали сердеги, яких доля закинула на чужину. "Що, люлька, друже,не куриться? — запитував чумак свого товариша і тут же хитрувато посміхався: — Мабуть, дівчина журиться", "А, нуте, синки, за люльки, нехай паска постоїть", — підбадьорював батько синів-здорованів, що тупцювали біля порога в очікуванні святкового сніданку.

Важко в дорозі наодинці зі своїми думками, часом з ними не легше і в рідній хаті, яку біди обсіли, як мухи стерво. Єдина надія на люльку. Вона і душу зігріє, і серце звеселить. За її запашними димками підуть з голови клопіт і сумні роздуми. Розповідають, що тютюн та люльку придумав не хто інший, як чорт, щоб самітник, який мешкав у степу в бурдюзі, не накоїв з нудьги і туги чогось злого.

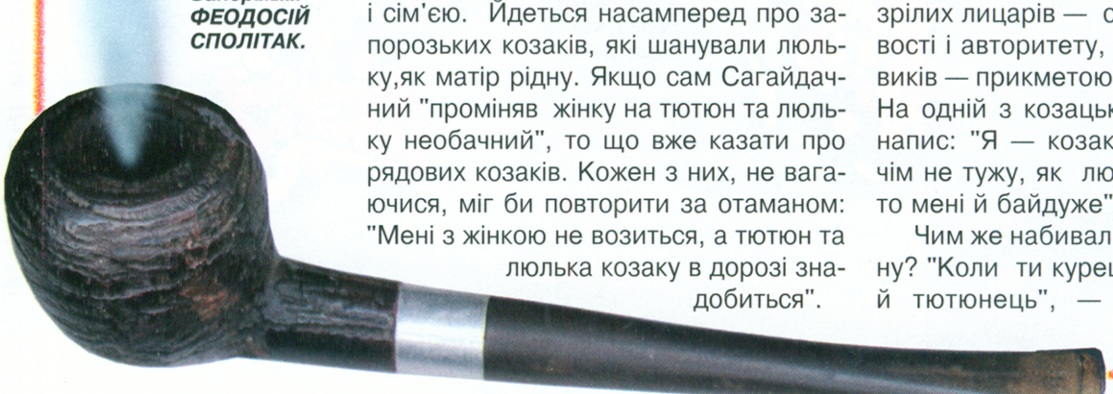
Запалимо, браття, люльки...

На фото – майстер-люлькар із Запоріжжя ФЕОДОСІЙ СПОЛІТАК.

"Хто не курить люльки і не нюхає табаки, той не вартий і собаки", — жартували з нудьгарів, які не переносили тютюнового диму і блукали на самотині своїми кривими стежинами. "Без люльки, як без жінки", — зітхали завзяті люлешники. Були серед них і такі, які заради доброї затяжки могли знехтувати і сім'єю. Йдеться насамперед про запорозьких козаків, які шанували люльку,як матір рідну. Якщо сам Сагайдачний "проміняв жінку на тютюн та люльку необачний", то що вже казати про рядових козаків. Кожен з них, не вагаючися, міг би повторити за отаманом: "Мені з жінкою не возиться, а тютюн та люлька козаку в дорозі знадобиться".

Козак майже ніколи не розлучався з люлькою,яка була неодмінною частиною козацької "ясної" зброї. Люлька розважала, втішала, нею запорожець міг похизуватися, за нею міг і проти сильного ворога виступити, і голову покласти. Серед молодих люлька була ознакою молодечості та сили, серед зрілих лицарів — символом розсудливості і авторитету, для старих же січовиків — прикметою досвіду і мудрості. На одній з козацьких картин зберігся напис: "Я — козак-запорожець, ні об чім не тужу, як люлька є й тютюнець, то мені й байдуже".

Чим же набивали люльки у старовину? "Коли ти курець,май свою люльку й тютюнець", — казали в народі.

Здебільшого тютюн (в основному невибагливі махорочні сорти) саджали біля хати. Присівши десь під тином на вербовій колоді, діди з пожовклими вусами любили посперечатися про те, чий самосад "найлютіший". Зі знанням справи вони вели розмову і про "потерть" (потертий тютюн),і про "рубанку" (рубана махорка), і про "штамбур" та "махору" (турецькі сорти тютюну). Йшлося і про різноманітні додатки. Материнка, м'ята, любисток, буркун, полин, ковила, чабрець — всі пахощі квітучого степу могли бути в тютюні, яким набивалися люльки і козаків, і чумаків, і гречкосіїв. Кожний із них мав, звичайно, свою особисту люльку. І при цьому часто-густо був сам собі майстром-люлькарем. Вирізання з липи, вересу, клена, вишні, груші простого палільного пристрою, в якому під певним кутом з'єднувалося два отвори (ширший для набивання тютюну і вужчий, через який всмоктувався дим) не потребувало якогось особливого таланту і не займало багато часу.

Примітивні дерев'яні люльки — "смольки" та "цупечки" (коротенькі люльки) — нерідко в разі потреби виготовляли нашвидкуруч, навіть не маючи спеціального інструмента. Були ще глиняні люльки-череп"янки". Їх уже ліпили і випалювали гончарні майстри-люлькарі. До речі, в народі нерідко "лупаком" називали надбиту, а "черепанею" розбиту й обвиту дротом люльку. Це говорить про те, що їхні власники не мали можливості своїми силами виготовити нові люльки і користувалися старими. А взагалі-то існувало безліч видів як дерев'яних, так і череп'яних люльок. Люльки-"мугурки", плескуваті люльки-"сорочинки",обковані міддю люльки-"зіньківки", червоні глиняні люльки-"каміньки" — куди тільки не набивався тютюн, чим тільки не бавилися курці. У козаків у пошані були люльки-"носогрійки" та люльки-"буруньки" (від турецького "бурун" — ніс). Пускав по колу запорозький гурт і великі "обчеські" люльки, дим яких мирив і єднав козаків, допомагав швидше вирішити спірне питання.

Курці "з досвідом", як правило,мали по кілька люльок. Якщо в дорозі під час короткого робочого перепочинку-"перекуру" вони задовольнялися простими саморобними "смольками", то дома під час недільного дозвілля, у свята користувалися великими коренковими "люлями". Їх часто пропонували гостям, ними завершувалися урочисті трапези, вони нерідко ставили останню крапку у важливих переговорах, підписанні угод. Як правило, такі чубуки виготовляли виключно майстри-люлькарі. Подібні "святкові" люльки обов'язково мали "рунку" — металічний полий циліндрик, куди набивався тютюн, часто були оздоблені кришечками-"шишками" та ланцюжками. Дерев'яні люльки нерідко покривалися орнаментом,на них могли бути вирізані різні надписи, фігурки. Особливо це торкалося частини чубука, куди вкладався тютюн. Вона навіть могла бути вирізана у вигляді голови чорта, змія, риби, чудернацького звіра. Такі люльки особливо цінувалися як визнаними майстрами,так і поважаючими себе курцями, для багатьох із них вони навіть стали предметом колекціонування. Минали роки і сивіли скроні, та продовжували лежати на полицях старі люльки, нагадуючи їхнім власникам про курні шляхи і запашні димки молодості.

...В народі паління тютюну вважалося гріховною справою. Та чоловіки знову і знову запалювали люльки і міцно тримали їх у зубах.

На грішній землі під благодатним небом народилася людина. В буденних клопотах і гріхах проходить її земна дорога. І хто ці гріхи порахує — одним менше, одним більше. Одна у всіх дорога — разом з димом, що в'ється від багать і люльок — до небес, до благодаті, вистеленої хмарними димами.

Володимир Супруненко.
Фото автора.

ІСТОРІЯ ГРОШЕЙ

(Найдавніші часи — Київська Русь)

Поглиблення торговельно-економічних стосунків між племенами, що заселяли територію сучасної України на початку доби заліза (І тис. до н.е.), викликало необхідність появи товару-посередника, якого охоче брали б на обмін власники всіх інших товарів. Для кімерійців, а пізніше й скіфів, що активно торгували з сусідніми племенами, функцію грошей довгий час виконували різні предмети: зброя, металеві та скляні речі домашнього вжитку, імпортовані черепашки (каурі, коп-коп), прикраси з коштовних металів, перламутру, перлів, коралів, бурштину та ін. Подальший розвиток суспільства, відокремлення землеробства від скотарства та розширення міжнародних зв'язків призвели до появи грошей — універсального товару-посередника, який охоче брали на обмін власники всіх інших товарів. Гроші мали постійну вартість, їх необтяжливо було носити при собі, довго зберігати, накопичувати, ховати, а час від продажу до купівлі міг бути необмеженим. Та найголовніше, що цей товар міг ділитися на однорідні частини, які не змінювали при цьому своєї купівельної спроможності, що особливо було зручно при здійсненні дрібних торговельних операцій.

Багато вчених дотримується думки, що саме черепашки були першими визнаними людством предметами, з появою яких обмін товару перетворився на купівлю-продаж. Серед них помітно вирізняються **каурі** (cupraea moneta, cupraea pantherina), батьківщиною яких є порівняно відлюдний невеличкий район Мальдівських та Лакадівських островів, звідки вони поширилися в ролі грошей-прикрас майже на весь Євразійський континент. Їх знали народи Азії та Африки, їх знаходять у руїнах стародавніх держав (Китай, Індія, Японія, Єгипет), у скіфських і слов'янських курганах, на берегах Балтійського моря та в багатьох похованнях давніх народів Європи. Розрахункова система була приблизно такою: *"мішок"*, що містив 20000 каурі, поділявся на 10 *"голів"*, кожна з яких складалася з 50 *"шнурів"*. *"Шнур"* — це мотузка, на яку нанизано 40 черепашок, що для зручності носилися на шиї як прикраса, яку при потребі можна було обміняти на товар.

Черепашки

Південно-західні впливи на територію України відчутно посилилися з VII ст. до н.е., коли на північному узбережжі Чорного моря були засновані грецькі колонії. Археологічні дослідження степових могильників доримської доби яскраво свідчать, що вже тоді населення південної України прикрашало себе та кінську збрую різноманітними коштовностями, серед яких помітно вирізняються культові металеві пластинки з викарбуваними в грецькому стилі зображеннями богів, тварин чи певних магічних знаків. Іноді зустрічаються монети (тригранні литі монети-стрілки, херсонеські монети у формі дельфіна, тенедоські дидрахми та тетрадрахми із зображенням двобічної бойової сокири) з отворами, спеціально пробитими для просовування мотузки, що традиційно одягалися на шию (практично найзручніше місце носіння) поруч з іншими прикрасами. Варто зазначити, що в ті часи між скіфсько-сарматськими кочівниками індоіранської спільноти та Грецією, батьківщиною (за однією з версій) монетного карбування, існували тісні торгово-економічні та культурні зв'язки. Тому цілком безпідставно гадати, що давні жителі України одягли на себе монету не розуміючи її призначення, сприймаючи її лише як красивий блискучий предмет з яскраво вираженою космогонічною символікою. Навпаки,

прекрасно знаючи її високу купівельну спроможність, вони носили монету поруч зі своїми прикрасами та місцевими знаками-грошима.

На рубежі нашої ери на місцях грецьких колоній з'являються римські військові гарнізони. Під впливом Римської імперії в III — IV ст. н.е. в землеробських племен черняхівської культури виникає переддержавне утворення, що послужило поштовхом до формування Київської Русі. По Дніпру проходив знаменитий Дніпровсько-Волхівський торговельний шлях, що в літописах називався "із варяг у греки". Приблизно на місці сучасного Києва цей шлях перетинався з великим Східним караванним шляхом. Ось чому земля навколо Києва, одного з найбільших тогочасних торговельних вузлів дохристиянської Європи, що згодом переріс у центр формування слов'янської імперії, насичена величезною кількістю скарбів, серед яких трапляються й виключно монетні. Поруч з монетою паралельно функціонували й інші місцеві предметні гроші. За даними мовознавства та археології, в праслов'ян, що досягли значних успіхів у тваринництві (скотарство, вівчарство, свинарство і конярство), цінності називалися **скотом**, княжа скарбниця — *скотаркою*, а скарбник — *скотарем.* Подібне зустрічалось і в інших народів, де переважало розведення великої рогатої худоби; у мовах цих народів гроші й худоба позначалися одним і тим самим словом або схожими словами, що мають спільний корінь. Наприклад, у римлян — pecunia (від лат. pecus — "худоба"), у готів — skatts, в ісландців — skattr, у саксів — skeat, у германців — schatz (нім. shatz — "скарб"), у фризів — sket, в поляків — skot і т.д. В сучасній англійській мові існує слово impecunious — "людина, що не має грошей", а буквально — "людина, що не має худоби". Поступово пращури відмовилися від грошей-худоби і перейшли до грошей-предметів та монетних знаків-еквівалентів, але ще довго порівнювали вартість металу із звичайною вартістю тварин.

Срібляник Великого київського князя Ярослава Мудрого

Паралельно існувала дуже популярна і проста в користуванні **кунна** (шкуряна) грошова система, поширена серед населення всієї природно-ландшафтної зони Великої Європейської низини, густо порослої лісами і багатої на звірину, та басейну Балтійського моря. Архаїчність і зручність цієї системи не викликають сумніву: шкурами, як грошовими знаками, людство користувалося від найдавніших часів (Спарта, Рим, Карфаген) аж до початку XX ст. (Аляска).

Народна пам'ять українців досьогодні зберегла спогади про ті часи, про що свідчать фольклорні записи; так у М.Закревського (Старосвітський бандуриста. — К., 1860) знаходимо вираз: "То ще тоді ділялося, як шкуряні гроші на світі були", а в збірці М.Номиса (Українські приказки, прислів'я і таке інше. — К., 1864) зафіксовано примовку, поширену на Пирятинщині для позначення дуже давніх часів: "За царя Горошка, як луб'яне небо було, а шкуратяні гроші ходили". М.Номис у примітках наводить цікавий звичай, записаний на Лубенщині: коли пан хотів одружитися з кріпачкою, то повинен був дати викуп, "дати куницю", тобто, заплатити гроші за викуп майбутньої дружини з кріпацтва. Хоча питання про реальну вартість кунної грошової системи повністю ще не розв'язане, слід зауважити, що, починаючи з VIII — IX ст., деякі "хутрові" назви переходять на металеві гроші, які все більше захоплюють

Чернігівська та Київська гривні

слов'янський ринок через свою практичність та стабільність.

У кінці VIII ст. на територію Східної Європи, а точніше, на землі сучасної України, линув потік арабських срібних монет — диргемів. На тонких та великих кружальцях подібних грошей немає ніяких зображень, як того вимагала мусульманська релігія. Аверс і реверс монети покриті куфічними написами ("куфа" — стилізований арабський шрифт), де, окрім цитат з Корана, містилися імена правителів, роки та місяці карбування. Слов'янські землі бідні на родовища коштовних металів, які постійно доводилося імпортувати. Так історично склалося, що основним грошовим металом як у Європі, так і в Київській Русі, було монетне срібло азійського походження, що в ті часи цінувалося набагато дорожче, ніж тепер. Імпортування набуло такого великого розмаху, що швидко вичерпало багаті срібні родовища, і вже в епоху раннього середньовіччя Золота Орда почала реімпортацію цього ж срібла у вигляді данини з народів Європи.

Карбування монет на території сучасної України почалося в кінці X ст., спочатку в Києві, а потім у Тмуторокані (2-а пол. XI ст.). Давньоруські монети виготовляли за князювання Володимира Святославовича, Святополка Окаянного, Ярослава Мудрого та тмутороканського князя Олега-Михаїла. Обсяг карбування був незначним (декілька тисяч штук), про що свідчать скарби, в яких насьогодні знайдено лише близько 10 золотих та понад 250 срібних давньоруських монет X — XI ст. Такі ж незначні масштаби монетного виробництва, що постійно переривалося через політичну нестабільність та економічні негаразди, були присутніми й у тогочасних сусідів Київської Русі — Польщі та Угорщині.

Відомо, що скарби та знахідки окремих монет відображають закономірності грошового обігу свого часу, тому на основі різноманітних характеристик монетних скарбів можна судити про загальну суму монет в грошовому обігу того періоду, який представляють ці скарби. Археологічно-нумізматичні знахідки стверджують, що кілька тисяч давньоруських монет в основному були випущені в Києві протягом одного століття. І навіть якщо умовно припустити, що всі монети були викарбувані за два — три роки, то стає зрозумілим: для такої мізерної кількості примірників не варто було влаштовувати стаціонарний монетний двір. Для виготовлення кількох десятків монет в день достатньо було праці одного чоловіка з парою штемпелів та ручним молотком. Так воно насправді й було: західноєвропейські хроніки X — XI ст. повідомляють, що в ті часи майстер носив увесь "монетний двір" при собі в мішку і міг будь-коли й будь-де виконати замовлення господаря. Чому ж тоді карбували ці монети, які аж ніяк не складали конкуренції арабським куфічним диргемам чи візантійським солідам? Річ у тім, що, окрім економічного значення, монета має ще й політичне. На ній обов'язково зазначається ім'я власника, період правління та країна, в якій вона була виготовлена. Монета є своєрідною візитною карткою, що говорить про незалежність володаря і могутність держави. Наприклад, на давньоруських срібрениках містився напис: "Володимир на столі (престолі), а це його срібло".

Наплив іноземних монет (арабських диргемів, іранських драхм, візантійських денаріїв, міліарисіїв та солідів, західноєвропейських брактеатів) послужив поштовхом до справжнього грошового обігу. Скарби доносять до нас величезну кількість примірників арабських монет, що іноді сягають п'яти — семи тисяч. Монета стає не лише матеріалом для накопичення скарбів та сировиною для ювелірів, але й починає виконувати свою основну функцію засобу купівлі-продажу. Значну частину монет слов'яни вилучали з обігу і переплавляли в більш зручні для користування населенням Європи грошово-вагові злитки, що називалися **гривнями.** Безперечно, вартість гривні була значною, тому вона використовувалися для великих торговельних операцій, а дрібна оплата здійснювалася за допомогою певних, стандар-

тизованих товарів, що виконували роль розмінної монети (шиферні пряслиця, черепашки каурі, прикраси тощо). Торгівля з використанням гривень та товарів-замінників дрібних грошей продовжувалася з середини XI до початку XIV ст., поки в Україні не з'явилися середньоєвропейські (чеські) та східні (татарські) монети. За формою гривня, можливо, походить із Греції, бо вона дещо нагадує компоненти архаїчної драхми, що складалася з шести зв'язаних до купи чотиригранних коротких металевих паличок. Швидше за все, подібними "гривнями" розраховувалися греки за коней (за гриву) зі степовими кочівниками, яким завжди бракувало металу. А можливо, назва пов'язана з кольором диких степових коней, що в ті часи були в основному гривової масті (сіро-жовтої, сірої в плямах, гнідої). Греки високо цінували коней; здивування від раніше небаченого вершника-кочівника породило в грецькому епосі міф про мудрих і сміливих кентаврів.

Як відомо, всі номінали кунної грошової системи Київської Русі об'єднувалися гривнею, грошово-ваговою та грошово-рахунковою. До нашого часу дійшло три види срібної грошово-вагової гривні: київська (140 — 160 г), чернігівська (196 — 204 г) та новгородська (в середньому 204 г). У германців такий зливок називався mark, бо на ньому ставився певний знак для позначення ваги і власника. В британців ваговою одиницею 240 срібних монет був pound sterling, який до сьогодні має символ стилізованої літери L (від лат. libra — "римський фунт, рівний 12 унціям"), а для французів livre був давньою монетою і ваговою одиницею. У Польщі на виготовлення гривні йшло 48 монет і називалась вона marca ponderis cracoviensis, marka numeri Polonicatis, або просто grzywna; в чехів — hrivna, в сербів — грівна, в болгар — гривна і т.д.

Грошово-рахункова гривня, що складалася з певної кількості монет, називалася ще кунною гривнею, бо кожному виду хутра відповідала монета або її певна частина. Спочатку вагова і кунна гривні були однаковими, та з початку XII ст., внаслідок нестабільної ваги та збільшення лігатури імпортованих монет, до срібної вагової гривні почали прирівнювати чотири гривні кун. При торгівлі з країнами Сходу розрахункова система була такою: 1 гривня дорівнювала 20 *ногатам* (араб. "нагд" — "добрий") — куфічним срібним диргемам XI ст. вагою близько 2,5 г чи 25 *кунам,* що ділилися на 50 *різан,* або ж на 100 — 150 *векш.* Різана — це половина чи третина диргема, а векша — восьма його частина. Монети спеціально розрізувалися на дрібні частини для більш зручного користування в торгівлі. У другій половині XII ст. ціна ногати і куни прирівнюються, а до XIII ст. кунами почали називати всі срібні монети.

Роздріблена, ослаблена князівськими міжусобицями Київська Русь на початку XIII ст. не змогла протистояти добре організованим численним монголо-татарським полчищам, тому її територія, окрім Новгородщини, ввійшла в засновану Батиєм Золоту Орду. Карбування єдиної монети для новоствореної суперімперії так і не розпочалося, бо протягом XIV ст. держава пережила ряд тяжких економічних та політичних криз і розпалася на кілька ворогуючих між собою ханств. Період з кінця XII до середини XIV ст. в історії прадавньої України вчені-нумізмати називають "безмонетним", бо постійні військові змагання та систематичні грабунки місцевих жителів призвели до зубожіння слов'янських земель, що підтверджується майже повною відсутністю монетних скарбів. Лише після 1360 р. на західно- та південноруських землях, що перейшли під протекторат Литви, ринок наповнився європейськими монетами — празькими та краківськими *грошами* (лат. grossus — "товстий"). А жителі східноруських земель хоч і отримали певну автономію після Куликовської битви, все ж залишилися під золотоординським ігом і продовжили користуватися *теньгою* — невеликими за розміром татарськими срібними диргемами. З того часу українці загальну масу своїх монет традиційно називають *грошима,* а росіяни — *деньгами.*

Валерій ФІСУН,
провідний спеціаліст-етнограф Центру фольклору та етнографії Київського університету ім. Тараса Шевченка

Типовий скарб срібних монет

Списи, які застосовували різні частини війська, були різних розмірів — від півтораметрових метальних до триметрових. Бойова частина списа — його вістря. Наконечники списів були кількох різновидів: бронебійні — вузькі, видовжені, масивні три- або чотирикутні. Такі наконечники найкраще були пристосовані для пробивання тодішніх захисних обладунків (кільчастих, лускоподібних, дощатих). Крім бронебійних, на списах застосовувались ромбоподібні, лавроволисті й широкі клиноподібні наконечники. Списи з такими наконечниками використовувались проти незахищеної або слабо захищеної обладунками живої сили. Широкі наконечники завдавали супротивникові важких рваних ран, що призводили до швидкої втрати боєздатності пораненими та їх загибелі. Крім класичного і усім відомого списа, застосовувались також інші види колючої зброї — рогатина, совня, сулиця.

РОГАТИНА, рогатиця — важкий спис, що належить імовірніше до мисливської зброї. Рогатина, як правило, не була довгою, до 2-х метрів, з масивним держалном, на якому іноді робили упори для більш зручного і надійного утримання — «сучки», і довгим — до 60 см та широким — 5–6,5 см лавроволистим наконечником. СОВНЯ, совя, жердак, жердинник (рос.) — колюча зброя, що мала наконечник у вигляді вигнутої штаби з одним лезом і типологічно була схожа на поставлену вторч косу. СУЛИЦЯ, джерід — метальний спис з легким, тонким держалном довжиною до півтора метра. Сулиця могла також застосовуватись як звичайний спис.

Зброя

Закінчення.
Початок у № 1/1999.

КОЛЮЧА ЗБРОЯ

Колюча зброя нарівні з ударною належить до найстаріших типів зброї. У структурі озброєння вона була основною зброєю. Іноді перший могутній удар озброєної списами важкої кінноти вирішував долю бою чи битви. Найбільш поширеною колючою зброєю був СПИС. Списи та інші різновиди колючої зброї мали як піше військо, так і кіннота. Спис нарівні з мечем був шляхетною зброєю, але досить проста технологія його виготовлення і те, що його використовували усі (шляхетні і нешляхетні) частини війська, не вивело цю зброю на той почесний рівень, який займав меч. Хоч шляхетний меч виймався з піхов тільки тоді, коли були зламані списи.

РУБЛЯЧА ЗБРОЯ

Найстаріший вид рублячої зброї — БОЙОВА СОКИРА, як і спис належить до найдавніших різновидів зброї. Бойова сокира походить від кам'яних сокир — келепів, які були поширені в дометалеву епоху. В епоху міді та бронзи бойові та господарські сокири трапляються у великій кількості. Бойова сокира широко застосовувалась у княжому війську. Нею користувалися і князь, і дружина, і ополчення. Бойові сокири кіннотників та піших воїв відрізнялись розмірами. Піхота користувалась великими важкими сокирами на довгому держаку, а кіннотники — легшими і коротшими — топірцями. Велика сокира піхотинця пізніше розвинулась у характерну зброю — БЕРДИШ, який мав довге широке лезо у формі півмісяця, іноді у верхній частині видовжене, що давало можливість у разі потреби колоти ним.

Крім розглянутих різновидів сокир, у війську застосовували КЕЛЕП, або клювець (рос. клевец, чекан), який на відміну від інших сокир мав видовжене лезо, що нагадувало дзьоб хижого птаха. Келеп можна віднести до двох типів зброї — до рублячої та ударної.

До рублячої зброї належить і МЕЧ. У структурі озброєння він посідав особливе місце. Сам факт володіння мечем свідчив про високий соціальний та матеріальний статус його володаря. На відміну від іншої зброї, яка мала різні варіанти виконання (від простої і навіть примітивної до коштовної), меч завжди був зроблений дуже якісно. Конструктивно це холодна рубляча зброя, що має лезо, або клинок, перехрестя та рукоятку. Довжина леза — до метра, ширина 5—6,5 см. Воно було загострене з двох боків, тобто мало дві різальні кромки. Пласкі частини леза меча називались голом'я, або голомені. На них практично завжди робили широку канавку — долу, що починалася біля рукоятки і закінчувалась не доходячи до вістря. Іноді замість широкої доли робили кілька вузеньких або долу замінювало невисоке ребро, яке проходило по мечу на місці доли. Доли та ребра надавали мечеві жорсткості та міцності.

Лезо меча від рукояті відокремлювало перехрестя, приблизно по 10 см у бік кожної кромки. Дужки перехрестя могли бути трохи вигнуті в протилежний від рукоятки бік. Рукоять меча монтувалась на черені — видовженому кінці леза, протилежному вістрю, і закінчувалась круглим або видовженим «яблуком». Мечі носили на пасі з лівого боку в піхвах. Піхви робили з дерева, обтягували шкірою або дорогоцінною тканиною, скріплювали металевим, подекуди коштовно виконаним прибором.

До мечів належить також КОНЧАР — довгий прямий меч, що мав три- або чотирикутне лезо і був призначений для нанесення лише колючих ударів.

Спрощеним варіантом меча можна вважати ТЕСАК, або тасак — мечоподібний ніж, яким були озброєні піші воїни. Тесак має усі компоненти меча, тільки його лезо загострене з одного боку. Тесаки з їх широким міцним лезом застосовувались воїнами в «тісному» бою та для виведення з ладу коней супротивника. Оскільки поширення тесаків почалось «знизу», це зумовило те, що більшість з них не була прикрашена і робилась не тільки з високоякісної сталі чи булату, а й з простого заліза. Пізніше трапляються коштовно і вишукано прикрашені тесаки.

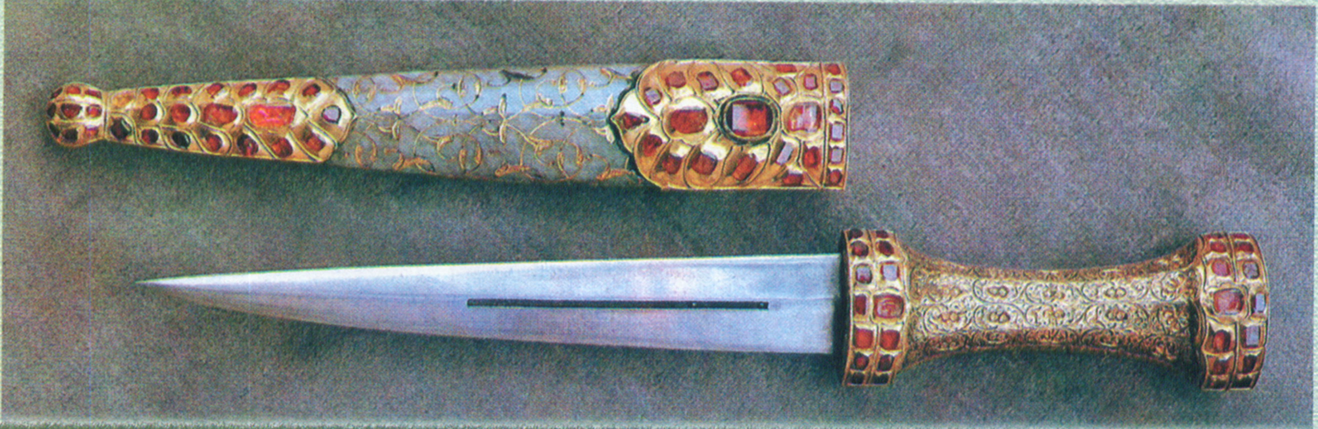
РУБЛЯЧЕ-РІЖУЧА ЗБРОЯ

До цього типу зброї належить загальновідома шабля. Як альтернатива мечу вона з'явилась на Русі в IX—X ст. Так датуються шаблі, виготовлені місцевими ремісниками. А з'явилась шабля в степах Євразії у VII — VIII ст. Зона, в якій трапляються вигнуті шабельні леза, досить значна: Алтай та Південний Сибір на Сході й Угорщина та Чехія на Заході.

Шабля, як зброя, має ряд характерних особливостей. Завдяки вигнутому лезу шабельний удар коловий, захоплює, порівняно з прямим лезом меча, більшу поверхню і є не тільки рублячим, а й ріжучим. Незважаючи на те, що вигнуте лезо шаблі дещо втрачало в силі рублячого удару, порівняно з прямим лезом, вона була досить ефективною і універсальною зброєю. Крім того, шабля була «демократичною» зброєю. Шаблі виготовляли не тільки з високоякісного матеріалу, а й з простого заліза, що свідчить про їх наявність у різних верствах населення.

Певною мірою до рубляче-ріжучої зброї можна віднести підсайдашний ніж. Незважаючи на назву «ніж» його можна віднести до коротких мечів чи тесаків — довжина

леза 40—50 см. А за характерною формою леза — приблизно до половини воно вигнуте в бік різальної кромки, а далі випрямлене, таким чином різальна кромка зброї була увігнута — до перських КАНЖАРІВ або до більш пізніх ЯТАГАНІВ. Назва цієї зброї свідчить, що вона вірогідно була компонентом озброєння стрільців з лука. Сагайдак — повна назва лучного спорядження. Підсайдашні ножі носилися на пасі з лівого боку, біля налуча (футляра для лука).

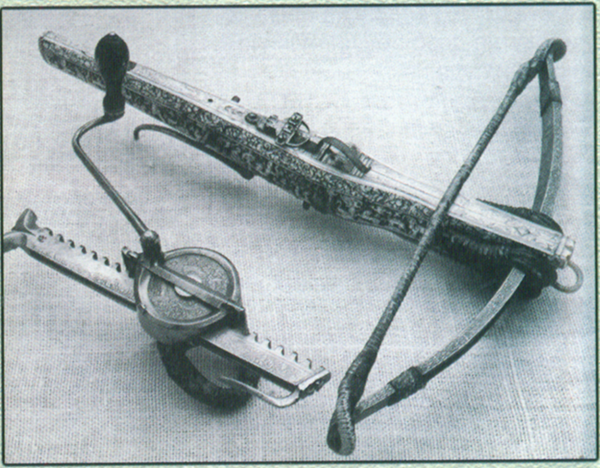
МЕТАЛЬНА ЗБРОЯ

До метальної зброї належать ЛУКИ і САМОСТРІЛИ (арбалети). Луки відомі з давніх-давен і були зброєю бойовою та мисливською. На типологію давньоруського лука, безумовно, вплинуло сусідство кочівників, значення лука для яких важко переоцінити і які багато сил доклали до його удосконалення. У цьому є, безперечно, позитивний момент, тому що був запозичений передовий досвід. Усі відомі давньоруські луки мають складну і досить досконалу конструкцію. Вони не були дуже великими — до метра завдовжки, але досить тугі (до 60—80 кг). Такі характеристики забезпечувала складна конструкція зброї. Пружні елементи лука — роги або плечі — робили складними. Їх набирали з кількох щільно припасованих дерев'яних планок, відповідно оброблених жил, іноді застосовували тонкі рогові пластини. Такі набрані луки склеювали риб'ячим клеєм, обклеювали провареною в оліфі берестою, ставили тятиву, виготовлену з оброблених жил чи волокон рослинного походження, і виходила досить досконала й потужна зброя.

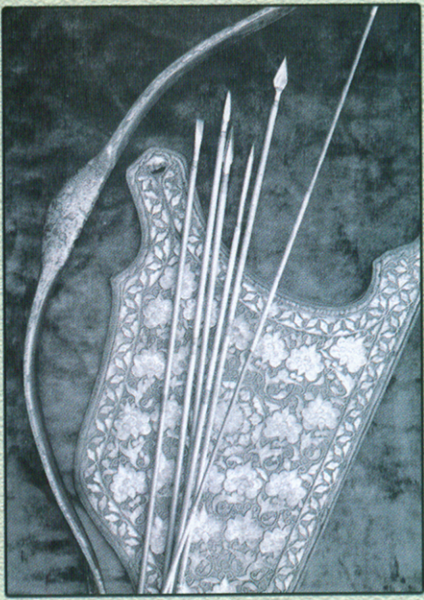
Стріли до луків, як правило, мали довжину до 75 см. Виготовляли їх з очерету, тростини або з дерева різних порід. З одного боку ретельно виструганої стріли приладнували так зване «пір'я», що слугувало для стабілізації стріли в польоті. Робили його з пташиного пір'я, шматочків шкіри, пергаменту. Другим необхідним компонентом стріли був наконечник. За конструкцією він міг бути черенковим або втульчастим і мати різну форму. Наконечники стріл мали різноманітну конфігурацію, що залежало від вірогідного

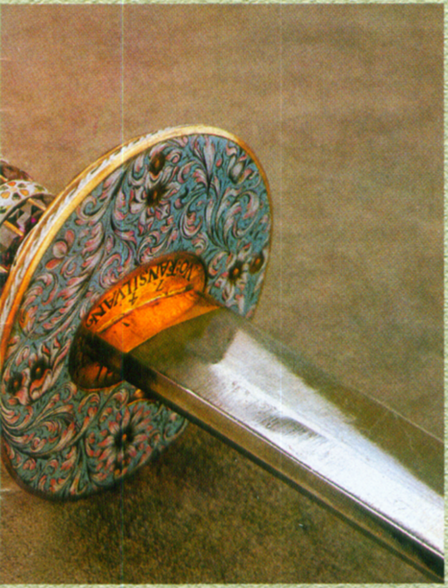

застосування стріли — мисливська чи бойова. Форма наконечника залежала від цілі — долотоподібні бронебійні, широкі і пласкі проти незахищеного обладунками супротивника, або для полювання, чи із затупленим кінцем для полювання на цінного хутрового звіра.

До лука додавалося спеціальне спорядження, відоме під загальною назвою сагайдак. Це були два футляри: для лука — налуч і для стріл — тул, або колчан.

Іншим різновидом метальної зброї були самостріли (арбалети). Прообраз арбалетів був відомий ще з часів Римської імперії, але після падіння Західної Римської імперії під натиском варварів ця зброя в Європі була забута. Проте її про-

довжували використовувати на Сході. Звідси до Європи вона повернулась наприкінці X — на початку XI ст. і досить швидко набула значного поширення. Арбалет стріляв звичайними стрілами, обважненими стрілами та спеціальними арбалетними стрілами — болтами (масивними і короткими). Окремі різновиди арбалетів стріляли також круглими кулями. Надзвичайна (порівняно із загальновживаним луком) потужність цієї зброї, можливість швидко опанувати нею сприяли її поширенню. Особливої популярності арбалет набув серед нешляхетних верств населення, оскільки давав можливість ефективно протистояти професійним шляхет-

ним військам, захищеним обладунками, кінним лицарям і спеціально навченій найманій піхоті. Русь, як і інші феодальні держави, пройшла через використання арбалета. Під назвою САМОСТРІЛ він періодично згадується з XII до XVI ст. Хоч слід зазначити, що він переважно згадується як зброя міщан, боярської домашньої челяді або найманих загонів. Свідчень про використання цієї зброї у військах і ополченнях немає.

Андрій Панібудьласка, кандидат історичних наук, доцент.

У НОМЕРІ

ПОДОРОЖІ

Донець Т. Вітрильна експедиція "Хай світ пізнає Україну!" 2

ГІПОТЕЗИ

Топчій А. Князь Аскольд: загадка величі й падіння 4

ПРО ПОХОДЖЕННЯ НАЗВ

Масляк П. Географічні назви України 6

ДО 2000-РІЧЧЯ ХРИСТИЯНСТВА

Грабар С. Чернецтво 8

ПІДЗЕМНІ КОМОРИ

Борисенко Т. Природне золото України 10

СВІТ ОЧИМА УКРАЇНЦІВ

Кресін О. 100 днів у Америці 12

Цівірко М. Підніжжя Фудзіями 16

Костенко С. Країна, де немає голодних 20

ПРО ЗНИКАЮЧІ МОВИ

Олефіренко В. Без мови немає народу 24

Про зникаючі мови 26

ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНЕ МИСТЕЦТВО В ПОБУТІ

Супруненко В. Запалимо, браття, люльку 26

МОЯ КОЛЕКЦІЯ

Фісун В. Історія грошей 28

Панібудьласка А. Зброя 32

НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ ЖУРНАЛ

Чумацький шлях

№ 2-3, 1999 р.

Засновник: Редакція журналу «Дім, сад, город».

Зареєстрований міністерством інформації України, серія КВ № 3535 від 23.10.1998 р.

Редактор журналу **Г.А. Донець.**

Над номером працювали:
Літературні редактори **М.Г.Гриб, В.П.Шавлак.** Коректор **В.П.Шавлак.**
Дизайн, верстка **Л.О.Новицької.**
На першій сторінці журналу фото **Ю.І.Михайленка.**

Адреса редакції: 252054, Київ-54, вул. Павловська, 11-г.
Тел./факс: (044) 216-21-34.
E-mail: biruza@ukrpack.net

Підписано до друку 19.05.99. Формат 60x84/8.
Папір крейдований. Друк офсетний. Зам. 0123902.

Комп'ютерна верстка і кольороподіл журналу «Дім, сад, город».
Віддруковано на комбінаті друку «Преса України»,
252047, Київ-47, пр. Перемоги, 50.

© «Чумацький шлях», 1999 р.

ЧЕРНЕЦТВО

Закінчення. Початок на стор. 8.

Але звичайно прибульці до монастиря відразу ченцями не стають. Кожний проходить випробування. І тільки після того, як настоятель впевниться у правдивих намірах новоприбулого, той отримує благословіння на носіння підрясника з поясом та скуфії. Він отримує звання послушника, бо головний обов'язок у монастирі — несення послуху, тобто виконання якоїсь роботи. "Послух вище поста та молитви", — вчить монастирське прислів'я.

Коли послушник через деякий час доводить щирість своїх намірів, тоді він підходить до першого щабля чернецтва. Як правило, ніяких додаткових обітниць він не дає, але отримує нове ім'я і може носити зверху підрясника та скуфії рясу й камілавку. Такі ченці називаються рясофорними.

Ряса слово грецьке, означає — одяг вільний, нічим не стягнутий, звичайно довгий, майже до землі, зі стоячим коміром.

Камілавка — теж слово грецького походження, означає — шапка, що приборкує жар непомірний.

У рясофорі чернець перебуває не менше 6 місяців, але найчастіше, згідно з монастирськими установчими правилами, до 3 років. І вже після цього він має право підійти до втілення малого янгольського чину або прийняти малу схиму. Схима — чернечий спосіб життя, ступінь, який вимагає від посвячуваного виконання особливо суворих аскетичних правил. Ми не будемо описувати весь процес прийняття ченцем нового ступеня, але на деяких моментах все-таки варто зупинитися.

Одягаючи на новопостриженого один одяг за іншим, настоятель пояснює їхнє символічне значення.

Власяниця — хитон злиденності, притаманний чернечому життю.

Парамон — чотирикутний плат із зображенням Хреста Господнього та знаряддям його страждань, прийняття на себе частки долі Ісуса Христа.

Хрест — спомин про хресні страждання Господа та терпіння на життєвому шляху.

Шкіряний пояс — знак умертвління плоті та обновлення духу.

Мантія або палій — одяг нетління та чистоти. Мантія не має рукавів. Це вказує ченцю на те, що він не має рук, щоб творити лихі справи. А ще — мантія своєю крилатістю вказує на подібність до янгольського образу.

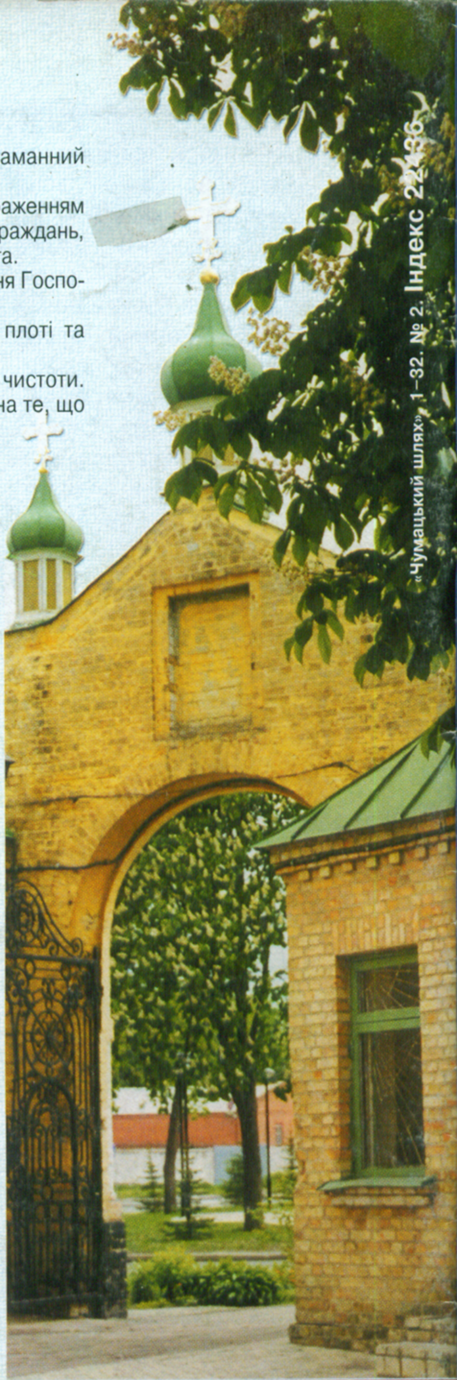
На голову ченцю одягають клобук, який ще називають шоломом — бронею віри та любові. Ноги взувають у сандалі, щоб бути благовісником світу, подібним архангелу Гавриїлу.

Новопостриженому ченцю дається "вервиця" або "чотки" — меч духовний для щоденних вправ у молитвах Ісусових.

Перебувати у малій схимі ченці можуть все своє життя, так ніколи і не підійшовши до великої схими. Але деякі з них все-таки зважуються і по тому благословляються на прийняття великого янгольського образу.

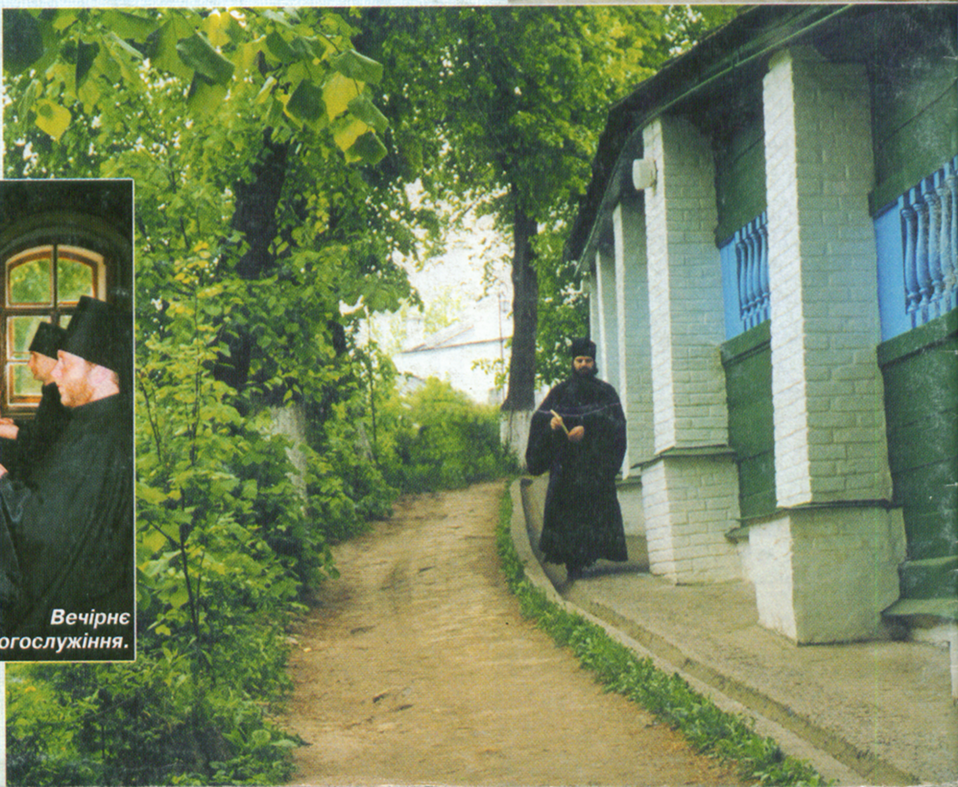
Великосхимник отримує і свій особливий одяг, якого не має малосхимник: великий пароман та кукуль з анамавом. Кукуль одягають замість камілавки з клобуком. На вигляд — це гостроверха шапочка, з якої звішується тканина, що покриває голову та плечі ченця, прикрашена п'ятьма хрестами — на чолі, грудях, обох плечах та на спині. Особливою обітницею великосхимників є мовчання. Ім'я вони отримують нове, на знак початку нового життя. Устав їхній більш суворий; вони більше часу проводять у молитві, мають більше обмежень у їжі. Якщо малосхимники не їдять тільки м'яса, то великосхимники їдять лише рослинну їжу.

Сергій ГРАБАР.

Вечірнє богослужіння.

«Чумацький шлях» 1–32. № 2. Індекс 22436